

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
Освітній ступінь - бакалавр

на тему **«ПРЕСТИЖ ПРОФЕСІЙ ТА ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО
САМОВИЗНАЧЕННЯ СЕРЕД СТУДЕНТІВ НАУКМА»**

Виконав: студент 4-го року навчання,
Спеціальності
054 Соціологія

Іващенко Ілля Сергійович

Керівник: Оксамитна С.М.,
Доктор соціологічних наук, професор

Рецензент: Бондар В.С.
Кандидат соціологічних наук, доцент

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 20__ р.

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕСТИЖУ ПРОФЕСІЇ.....	 5
1.1 Концептуалізація поняття престижу професії та методи його визначення .	5
1.2 Дослідження престижу професій: досвід закордонних та вітчизняних дослідників.....	 7
1.3 Чинники престижу професії у суспільстві	11
1.4 Чинники та етапи професійного самовизначення	15
1.5 Семантичний диференціал як метод аналізу престижу професій	20
 РОЗДІЛ 2. ПРЕСТИЖ ПРОФЕСІЙ СЕРЕД СТУДЕНТІВ НАУКМА	 25
2.1 Методологія дослідження	25
2.2 Престиж професій та асоціації з поняттям «престиж»	27
2.3 Чинники професійного самовизначення студентів НаУКМА	37
 ВИСНОВКИ.....	 44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТОК А. АНКЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	51
ДОДАТОК Б. РОЗРАХУНОК КВОТ	59
ДОДАТОК В. ТАБЛИЦІ.....	60

ВСТУП

За останній рік розуміння престижу професій всередині українського суспільства могло зазнати низки важливих змін: пандемія COVID-19, економічна криза, затяжний карантин, зростання рівня безробіття, скорочення виробництва – усе це могло вплинути на внутрішні процеси суспільства та переосмислення стандартів, які нині існують. Загальноукраїнські обмеження щодо праці та ведення бізнесу призвели до того, що деякі професії були змушені перейти на дистанційну форму роботи або ж не могли стабільно працювати на момент погіршення епідеміологічної ситуації. Так, якщо аналізувати майбутні перспективи, Л.М. Лавриненко у статті «Ринок праці на карантині та професії, які будуть затребувані після пандемії COVID-19» вказує, що трансформація ринку праці є типовою не тільки для України, а й для низки інших світових країн (2020). Найочевиднішим загальним трендом є масові звільнення серед представників сфери надання послуг, наприклад, офіціантів, продавців, консультантів тощо. Науковиця акцентувала увагу на періоді занепаду певних професій та зростанні попиту на представників інших. Так, на момент закінчення пандемії COVID-19, найбільш затребуваними професіями повинні стати ті, чия основна діяльність пов'язана з новітніми технологіями та їхньою підтримкою, а також виведенням підприємств з кризових ситуацій. Представники Мінекономрозвитку України прогнозують майбутні реформи освіти та акцентування уваги на рівномірному розподілі майбутніх фахівців між галузями. («Потреби ринку праці вплинуть...», 2020)

Актуальність даного дослідження полягала у двох особливостях. З одного боку, аналіз отриманих статистичних даних дає змогу проаналізувати, чи змінилося розуміння престижу за час пандемії COVID-19, а також дослідити престижність окремих професій. З іншого боку, для ефективного дослідження були використанні одразу два методи вивчення престижу професій – кількісний та якісний. По-перше, для опитування респондентів використовувалась анкета дослідження Інституту соціології НАН України 1994, 1999, 2007 та 2012 років. Це було зроблено з двох причин: бажання дослідити, чи дана анкета залишається релевантною, та бажання наблизитись до інструментарію досліджень Інституту соціології для ефективного

порівняння отриманих результатів. На додаток, співставлення нових та старих індексів престижу професії дозволяє аналізувати явище з погляду константи Треймана, тобто того факту, що індекси престижу професій є стійким до плину часу. По-друге, використання семантичного диференціалу поглиблює вивчення явища з погляду індивідуального підходу. Якщо виведення індексів престижу надає змогу статистичного аналізу престижу професій та генералізації даних, то якісне дослідження пояснює причини таких результатів – у даному випадку, асоціації респондентів були вивчені за методом Осгуда.

Об'єктом дослідження виступають студенти Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Предметом дослідження є престиж професій та чинники професійного самовизначення серед студентів Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Метою є виявити рівень престижу професій та чинники професійного самовизначення серед студентів Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Завдання:

- Систематизувати підходи науковців до вивчення престижу професій
- Визначити основні чинники престижу професій
- Вивести індекси престижу професій
- Виявити асоціації студентів щодо престижу професій
- З'ясувати у студентів чинники обрання їх спеціальностей

Емпірична база: авторське дослідження з елементами анкети дослідження Інституту соціології НАН України за 1994, 1999, 2007 та 2012 роки та використанням методу семантичного диференціалу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРЕСТИЖУ ПРОФЕСІЇ

1.1. Концептуалізація поняття престижу професії та методи його визначення

Термін «престиж» має декілька визначень, кожне з яких може використовуватись як у побуті, так і в академічних роботах. «Престиж» з французької перекладається як «авторитет», «зачарованість» – тобто певна повага, якою користується у суспільстві явище, предмет, установа тощо. З соціологічної точки зору, престиж означає оцінку, яку суспільство дало на основі норм та цінностей, що притаманні йому; визначення значущості чогось та створення ієрархічної шкали, на основі якої буде формуватися думка. Якщо опиратися на класичне трактування, то Ентоні Гіденс (Anthony Giddens) у підручнику «Соціологія» описав це поняття як «повага, з якою ставляться до особи або групи відповідно до статусу», що повністю підтверджує прямий переклад слова (1999).

М.І. Найдьонов у праці «Психологія престижності професій» описує поняття «престиж професій» як «диференційована соціальна оцінка, що приписується певним видам робіт або професіям» (2013, с. 10). Схожої думки притримується Л.О. Малиш, але додає, що оцінка престижу базується на приписуванні певних рівнів поваги та значущості тому, що спеціалісти роблять (2013, с. 140). Існує теорія, що зацікавленість у формуванні та вивченні даного виду стратифікації з'явилися при глобальному розподілі праць, тобто у роки індустріалізації. Французький соціолог Еміль Дюркгейм (Émile Durkheim) вважав, що з розумінням своїх та чужих прав і обов'язків приходить усвідомлення та формування ієрархії – розподіл за професійними привілеями та статусами, які індивід має (1991). Тому, престижність тісно перетинається з розумінням соціальної стратифікації та може вважатися одним з найголовніших чинників поділу людей у суспільстві.

М.І. Найдьонов описав декілька підходів до розуміння та аналізу явища престижу професій (2014, с. 11-15). По-перше, можна охарактеризувати престиж як чинник формування соціальної ієрархії, що одночасно і створює нерівність у суспільстві, і надає йому моральну цінність. По-друге, можливо аналізувати явище на основі розумінь окремими респондентами матеріальної винагороди, яку надає та чи інша спеціалізація. По-третє, існує теорія, яка заперечує попередні аргументації та стверджує, що престиж – це колективне розуміння та інтерпретація соціальної реальності, а не індивідуальне. По-четверте, можливо проводити аналіз за рахунок об'єднання теорій, а саме так, що престиж – це кумулятивне явище, що характеризується і розумінням винагород окремими індивідами, і суспільною цінністю та важливістю спеціалізації.

Результати досліджень про престиж професій вважаються довготривалими, у сенсі релевантності з плином років, та мінімально відрізняються одні від одного. Ці твердження були доведені у праці Треймана (Treiman D.J.A) «A Standard Occupational Prestige Scale for Use with Historical Data», в якій науковець проаналізував понад 80 досліджень престижу професій та вивів власну ієрархічну шкалу спеціальностей (1976). Автор стверджував, що існували 3 особливості, які були характерні усім працям. По-перше, незалежно від суспільства та анкети, на яку респонденти відповідали, усі опитані майже однаково трактували слово «престиж». По-друге, усі соціальні групи відтворювали схожі ієрархії професій, тобто розуміння професій було однаковим. По-третє, розуміння певної професії не залежить від поширеність даної спеціалізації у суспільстві. Сам Трейман називає свою шкалу як «найкраще передбачення престижу у сучасному суспільстві», бо кореляція його результатів з даними 55 країн наближалась до 0.9 (с. 287).

Найчастіше для збору даних використовується опитування респондентів методом анкетування, результати якого мають вигляд або рангування - респонденти повинні розставити професії від найпрестижнішої до найменш престижної -, або рейтингу - розподіл відбувається згідно з порівнянням виведених індексів престижності. Вітчизняна схема оцінювання, традиційно, надає відповідям вагу у наступному проміжку: -1, -0,5, 0, 0,5 та 1, де найнижче значення виражає

найменшу престижність, а найвище – найбільшу. Недоліками даного способу є низька диференційованість шкали та складність переведення у стовідсоткову шкалу. Закордонна схема найчастіше містить оцінки престижності професій у проміжку від 0 до 100, де значення на протилежних полюсах аналізуються по аналогії з попереднім типом. Цей спосіб критикувався за неточності при переведенні будь-якої шкали з нижчою кількістю балів у стобальну. У приклад можна привести реакцію Вегенера (Wegener B.) на дослідження Норта-Гатта (North S.C., Hatt P.K.), коли науковці перевели результати з семибальної шкали у стобальну. Критика полягала у тому, що респонденти мислили у рамках семи чисел, а результати при використанні більш широкої шкали могли б відрізнитися. Для цього Вегенер запропонував метод, при якому респонденту давалося певне число, яке вважалося орієнтиром для подальшої оцінки – менше значення для менш престижних професій та більше для більш престижних (1992, як цит. у Руднєв, 2008).

Одним з найефективніших способів дослідження престижу професії став метод Накао-Треаса (Nakao K., Treas J.) – науковці дослідили престижність 740 професій та створили рейтинг за виведеними індексами (1994). Було утворено 10 рівних підгруп респондентів та кожній з них роздавали картки з назвами професій, серед яких сімдесят були унікальними для кожної когорти людей, а сорок – повторюваними, які складали найбільший інтерес для дослідників. Шкала була дев'ятибальною, де одиниця була найнижчим значенням престижності, а дев'ять – найвищим. У результаті науковці отримали сильну кореляцію зі значеннями минулих досліджень, що наближалася до 0,9, чим підтвердили вищезазначені твердження Треймана.

1.2 Дослідження престижу професій: досвід закордонних та вітчизняних дослідників

М.Г. Руднєв (М.Г. Руднев) у своїй статті «Методологія та основні результати досліджень престижу професій у закордонній соціології» описав хронологію

вивчення престижу професій та, як науковці аналізували і критикували роботи їх попередників (2008). Згідно з інформацією автора, вперше такого роду вивчення відбулося у США на початку ХХ ст. (с. 3). Однак вони були нерепрезентативні через малу вибірку, опитувалися тільки школи, а основним методом аналізу результатів було рангування.

На думку Руднева, Джордж Каунтс (Counts G.S.) провів одне з найважливіших досліджень, яке потім стало «контрольною групою» при аналізі іншими науковцями своїх результатів (1925, як цит. у Руднев, 2008). Американський дослідник проаналізував престижність професій на основі вибірки зі школярів з трьох штатів США та, порівнявши отримані значення з контрольною групою – вчителями, прийшов до висновку, що вони майже ідентичні. Також він є автором поняття «social standing», основним змістом якого є існування ієрархії професій (с. 4). Подальші дослідження Джона Ніца (Neitz J.A.), Діга та Патерсона (Deeg M.E., Paterson D.G.) повністю або частково базувалися на принципах Каунтса (1935, 1947, як цит. у Руднев, 2008).

У 1947 році Норт та Гатт на базі центру NORC провели перше репрезентативне дослідження, яке надалі стало класичним та, за аналогією з роботою Каунтса, стало певним прикладом для вивчення престижу професій (1949, як цит. у Руднев, 2008). М.І. Найдьонов у праці «Психологія престижності професій» стверджує, що до 1947 року явище престижності професій тільки вивчалось та не мало чіткої шкали вимірювання. (2013, ст 11). Респондентам дослідження Норта та Гатта були надані 90 видів праці та п'ятибальна шкала оцінювання (1 – найменший, 3 – середній, 5 - найвищий), яка надалі, для зручності та стандартизації результатів, переводилася у стобальну (Руднев, 2008, с. 5). Друге ж дослідження на основі центру NORC було проведене у 1963 році науковцями Ходжем, Сігелом та Россі (Hodge R.W., Siegel P.M., Rossi P.H.). Їх ціллю було повторення опитування Норта та Гатта та порівняння результатів (1963, як цит. у Руднев, 2008). Руднев стверджує, що кореляція між ними становила 0,99, а з роботами Каунтса та Сміта (Smith M.) була близькою до 0,95 (Руднев, 2008, с. 6).

Гарбін і Бейтс (Garbin, A.P., Bates, F.L.), в результаті власного дослідження, встановили, що у респондентів деякі фрази сильно корелюють з розумінням престижу (1961, с. 133-134). Наприклад, характеристики «Цікава та складна робота», «Вимагає кмітливості» та «Дефіцит персоналу, що може це робити» були найчастіше обрані при оцінці престижних професій. З іншого боку, найменше обирали наступні ознаки: «Вільний час на роботі», «Безпечна робота», «Гнучкий робочий графік» та «Робота з людьми, аніж з об'єктами». Тобто, у розумінні респондентів, престижна професія – це та, що є складною та вимагає високих розумових здібностей і кваліфікації, але не є безпечною та не залишає людині вільного часу.

Феномен стійкості результатів був остаточно підтверджений науковцем Дональдом Трейманом, який, як зазначалося вище, створив свою універсальну шкалу для дослідження престижу професії (1976). Наприклад, кореляція між значеннями престижу у Флоренції 15 століття та шкалою Треймана у 20 столітті, становила 0.81, що є високим значенням (с. 297). Також, варто згадати роботу Джона Гойдера (Goyder J.) «Динаміка престижу професії: 1975-2000». Соціолог проаналізував результати досліджень за 25 років та дійшов до висновку, що кореляція між значеннями престижності 1947 та 1989 років становить приблизно 0,95, що демонструє незмінність стандартів та образів професій за більш ніж сорок років (2005).

Дженкс, Перман та Рейнуотер (Jencks C. S., Perman L., Rainwater L.), в результаті власного дослідження, вивели новий складений індекс – індекс бажаності професії (1988, як цит. у Hauser, Warren, 1997, с.181). Науковці стверджували, що дане значення є легшим у формуванні, ніж значення престижу та стосується безпосередньо праці, яку певний спеціаліст робить, а не професії загалом. Дані твердження мали за основу результати телефонного опитування 5809 респондентів, під час якого особам задавалися питання щодо бажаності певних професій та чинників цього. На останок, виявлені значення показали велику надійність результатів, а у деяких параметрах індекс бажаності професії називався кращим за тогочасні аналогові методи.

Одним з небагатьох радянських досліджень престижу професій є праця Чорноволенка, Осовського та Паніотто під назвою «Престиж профессий и проблемы социально-профессиональной ориентации молодежи», вибірку якого складали київські школярі 10 класів станом на 1975 рік (1979). Результати вказали на те, що престиж впливає на привабливість професії, але не повністю однозначно. Наприклад, однією з гіпотез було те, що престиж впливає на привабливість високопрестижних та низькопрестижних більше, ніж на ті, що мають посередню престижність. Однак, за результатами, думка підтвердилась тільки для низькопрестижних спеціалізацій і спростувалась для високопрестижних.

Найдьонов у праці «Динаміка престижності професій в Україні протягом 2008–2011 років очима дорослих і школярів» проаналізував результати репрезентативних досліджень за вказаний період часу, що були проведені Інститутом соціології НАН України (2012). Науковець стверджував, що існувала залежність між рівнем освіти респондента та його впевненістю у розумінні явища престижу. Однак у 2011 році було зафіксовано загальне зменшення впевненості у розумінні престижу, що, на думку Найдьонова, було спровоковано нестабільністю ринку праці та економічною кризою у країні. На додаток, науковець виділив декілька регіональних відмінностей у оцінках престижності професій. Наприклад, жителі Східних областей були схильні до вищої оцінки престижу професій вугільної галузі, ніж жителі Західної України, а респонденти з Центральної України найвище оцінюють спеціалізацію менеджера зі збуту. Також, було зафіксовано відмінності у відповідях респондентів з різних типів населеного пункту. Так, жителі м. Києва найнижче серед інших оцінювали професію науковця, а жителі сіл, порівняно з мешканцями селищ міського типу, вважали професії «тракторист», «вихователь дитячого садка» та «фельдшер» більш престижними.

Л.О. Малиш проаналізувала крос-культурні відмінності у престижності професій та дійшла до декількох висновків (2013). По-перше, існують чіткі відмінності у значеннях престижу між групами минулих комуністичних та некомуністичних країн. Також, дослідниця це поєднувала з рівнем потенціалу людського розвитку в країні – чим він нижчий, тим нижчі показники престижу. По-

друге, було зафіксовано велику варіативність у значеннях престижу професій середньої ланки, якщо порівнювати результати респондентів з міст та селищ. Найхарактернішим це є для посткомуністичних країн: Польща, Болгарія, Угорщина, Росія тощо. Також, у містян, переважно, більші значення престижу професій, ніж у респондентів з сіл. На останок, було визначено, що у посткомуністичних країнах жінки мають вищі за рівнем престижу професії, ніж чоловіки, коли у некомуністичних країнах статистика є оберненою.

Дослідження престижу професій не знайшло великої підтримки серед вітчизняних дослідників. Інститут соціології НАН України з 1994 року провів всього 4 хвили вивчення даного явища, а активність серед окремих науковців також є посередньою. Серед українських дослідників варто виділити С.М. Оксамитну, Л.О. Малиш, М.І. Найдьонова, В.І. Паніотто, В. Л. Оссовского та В.Ф. Чорноволенка, які зробили вагомий внесок у вивчення престижу професій на території України не тільки кількісними, а й якісними методами.

Отже, індекс престижу професії є сталою до плину часу та змін обставин опитування величиною. Дослідження Треймана та аналіз Гойдера вказують на те, що взаємозв'язок між результатами багатьох досліджень є дуже сильним, а значення кореляції наближається до одиниці. На додаток, хочу наголосити на важливості попередніх робіт при формуванні власного плану дослідження та загальному аналізі результатів. Вивчення престижу професії має не тільки фундаментальне значення для правильного та чіткого функціонування суспільства, а й для розуміння його внутрішніх процесів та причин такої стратифікації.

1.3 Чинники престижу професії у суспільстві

Гусфельд і Шварц (Gusfield J.R., Schwartz M.), при повторенні дослідження Норта і Гатта, використали семантичний диференціал для пояснення природи престижу професії (1963, як цит. у Руднев, 2008). Респонденти поміж оцінювання тих чи інших родів занять, мали вибрати один з двох антонімічних варіантів, з яким у них асоціювався престиж. Науковці прийшли до висновку, що у людей

відбувалися асоціації з успіхом, середнім класом, безпекою, тверезістю, чистотою, активністю тощо. Інкельс та Россі (Inkeles A., Rossi P.) у своєму дослідженні пропонували оцінити професії за п'ятьма різними критеріями, а основною думкою була взаємозалежність показників між собою (1956, як цит. у Руднєв, 2008). Однак результати вказали на те, що чинники престижності не мають між собою сильного взаємозв'язку та можуть існувати незалежно один від одного. Ярская-Смирнова та Романова же вважали, що одним з головних інструментів підвищення престижності є медійність професії та те, у якому образі вона постає перед іншими. Вони порівнювали спеціальність зі способом надання послуг та професіоналізмом, який, чим більше буде висвітлюватися у пресі, тим краще ставлення отримає від суспільства (2012).

Треїман у праці «A Standard Occupational Prestige Scale for Use with Historical Data» визначив три детермінанти престижу: навички, авторитет та економічний контроль (1976). Автор відзначає пов'язаність понять «престиж», «влада» та «привілеї», пояснюючи це тим, що престиж є моральним визначенням, що базується на відображенні ресурсів та винагород, що кожна надає (с. 289).

Чинники престижності не є однаковими для усіх членів суспільства та їх вплив може варіюватися згідно декільком принципам. У навчальному посібнику «Соціально-психологічні чинники престижності професії: підготовка молоді до активного самоздійснення на сучасному ринку праці» було наведено такі відмінності: вікові, гендерні, за рівнем освіти респондентів, регіональні та за місцем проживання (Найдьонов, М., Григоровська, Л., Найдьонова, Н., Хоріна, О., Товстоко́ра, Ю., Череповська, Н., 2013). Підтвердженням цього судження служать дослідження чинників престижності професій датовані 2008 та 2010 роками, респондентами якого стали дорослі та учні (сс. 183-195). Станом на той час, старше покоління найбільше ототожнювало престиж з матеріальною вигодою (73,9% у 2008 та 76,2% у 2010), стабільністю (47,4%, 48,6%), свободою у виборі (42,1%, 45,6%) та пільгами чи привілеями (33,4%, 40,5%). Такі фактори, як освіченість, унікальність, хороші умови праці, слава чи визнання та гарантія зайнятості отримали підтримку менш ніж третини респондентів. Молодше покоління обирало

такі чинники: матеріальну вигоду (77,9%, 72,1%), свобода (48,5%, 40,7%), стабільність (40,5%, 40,1%), хороші умови праці (38,7%, 30,3%) та славу (36,7%, 30,9%). Такі фактори, як вплив на думки інших, влада над людьми, освіченість, унікальність, швидке кар'єрне зростання не отримали очікуваної підтримки. Отже, основні та загальносуспільні чинники престижу професії – це матеріальне забезпечення, стабільність та свобода у виборі та діях.

Відмінності у чинниках престижу полягають у різних соціально-демографічних факторах. Наприклад, Найдьонов, Григоровська та інші зазначали, що молодше покоління віддає більше переваги матеріальним здобуткам, стабільності, ніж старше, але свобода у виборі та діях, корисність суспільству для них є менш важливою (с. 187). Також, як зазначають автори посібника, громадяни 30-55 років більше інших поєднують престиж з унікальністю роду праці та потребою у світі (31,4% та 30,7% відповідно) (2013).

Гендерні особливості полягають у відмінному наборі чинників та трактуванню престижу чоловіками та жінками. Результати дослідження Л.О.Малиш описують різницю між оцінками престижності – у чоловіків оцінка зумовлена власним освітнім рівнем та класовим становищем батька, а у жінок – власною освітою, класовим становищем та престижем професії матері (2014). Найдьонов, Григоровська та інші писали про відмінність набору чинників: частка вибору стабільності, комфортних умов праці та затребуваності у жінок більша, у той час як у чоловіків переважає незалежність, влада над іншими та ризикованість (2013, с. 188).

До того ж, Найдьонов, Григоровська та інші зазначали, що відмінності за рівнем освіти проявляються у різних пріоритетах при оцінюванні престижу професії (2013). Особи з повною вищою освітою частіше обирали матеріальне забезпечення, стабільність, орієнтованість на закордон, а менш освічені респонденти у пріоритеті мали владу над іншими, героїзм (с. 188). Тобто перші орієнтуються на економічну складову професії, перспективи розвитку та постійність працевлаштування, а інші – на фактори впливу та соціального визнання. Л.О. Малиш зазначала, що рівень освіти батьків впливає на чинники

престижності у розумінні дитини та подальші перспективи на отримання хорошої роботи (2014). Дослідниця виділяла перевагу наявності у респондента вищої освіти та писала, що ймовірність отримати суспільно визнану роботу у, наприклад, доньки вищій, за умови освіченості батька та більш престижної роботи у матері. Однак ймовірність зменшується при наявності у матері вищої освіти (с. 5). С.М. Оксамитна зазначала, що при аналізі результатів проведеного у 1995 році опитування випускників київських шкіл та школярів, що проживали у сільській місцевості, проглядалися відмінності в оцінках престижу професій сфери надання послуг та фізичної праці між респондентами, у яких батько мав та не мав вищу освіту (2002). Що більше, С. Стукало та С. Оксамитна зазначали, що в результатах опитування 2012 року від Інституту соціології НАН України існувала статистично значуща відмінність між відповідями респондентів з великих і невеликих міст та жителів найбільших міст (2012).

Відмінності за місцем проживання пояснюються тим, що жителі великих міст мають більш престижні заняття, ніж особи з невеликих, СМТ чи сіл (Малиш, 2014, с. 5). Тому перші мають краще розуміння чинників, ніж інші. Найдьонов, Григоровська та інші (2013) описували, що мешканці сіл бажають пільги та привілеї, слави та корисних зв'язків більше, ніж інші; мешканці міст прагнуть стабільності та незалежності, а СМТ – можливість допомагати іншим (с. 190).

Найдьонов у праці «Психологія престижності професій» виділив низку додаткових чинників. По-перше, він визначав зміни у загальній структурі праці через популяризацію вищої освіти та залучення жінок до тих робіт, що раніше були заборонені для них. На думку науковця, це призводить до збільшення цінності спеціалізацій та змін у ієрархії престижності. По-друге, він виділяв індивідуальність чинників, але наводив статистику щодо високої кореляції між освітою та престижем професії. По-третє, автор поєднував витрачений час на навчання з престижем, стверджуючи, що престижна професія потребує великої часової інвестиції на опанування спеціалізації. Водночас, він підтверджував, що роль освіти зазнала змін. Найдьонов це пояснює тим, що престиж все більше пов'язується з практичною соціальною корисністю від спеціалізації. (2013, с. 14)

Найдьонов виділив відмінності чинників престижу для жителів різних регіонів. Наприклад, жителі Західної України більше акцентували увагу на соціальних аспектах престижності: суспільної корисності професії, можливість надавати допомогу окремим людям, можливість заводити нові знайомства тощо, але найменше виділяли матеріальний чинник. Центральні регіони не виділялися чіткою тенденцією до обрання конкретних чинників престижності. Респонденти із Східної України були більш сконцентрованими на матеріальній вигоді та забезпеченості професії, але менше поєднували престиж з прийняттям важливих рішень та можливістю здобувати високі досягнення. На Півдні країни респонденти частіше описували престиж через важливість професії не тільки для України та затребуваність її у інших країнах світу. (2014, сс. 100-101)

1.4 Чинники та етапи професійного самовизначення

Науковці відзначають, що престиж професій можна вважати фактором професійного самовизначення. Найдьонов у праці «Психологія престижності професій» описував те, що престиж професії неоднаково впливає на дітей: найбільшого впливу зазнають ті, хто орієнтуються на низькопрестижні спеціальності, а найнижчого – ті, хто бажають опанувати високопрестижні професії (2013, с. 23). У публікації «Престижність професій як чинник регулювання ринку праці в Україні: ресурси і ризики» Найдьонов описав, що у 2010 році майже половина опитаних старшокласників зважали на престиж майбутньої професії при її виборі (2012). Синявський відзначає вплив престижу на формування викривленого розуміння професій дітьми. На думку автора, факт престижності визначається на основі освіти, що професія вимагає від спеціаліста, а тому робітничі спеціалізації, що можуть потребувати малої підготовки, вбачаються як «небажані». Це провокує проблеми на ринку праці та невизначеність у тих, хто схиляється до обрання професії, що вимагає використання фізичної праці (2011). Отже, явище престижу можна вважати «маніпулятивним» чинником

самовизначення, адже виступає важливим мірилом важливості та успішності спеціалізацій для членів суспільства.

С.А. Войтович у праці «Динамика престижа и привлекательности профессий» описує, що для індивіда престиж професії виступає регулятором свідомості і його цінність визначається потребами у суспільному визнанні та повазі (1989). Науковець зазначає, що «маніпулятивність» явища престижу виражається у наділенні високопрестижних професій великою суспільною значимістю та більшою матеріальною й нематеріальною винагородою за виконану роботу. Войтович стверджує, що явище опосередковано, але може впливати на процес професійного самовизначення індивідів, адже у суспільстві формується загальна орієнтація на вибір престижних спеціальностей та суспільне схвалення набуття престижної спеціальності через їх суспільну значимість.

О.А. Каденко та О.М. Василенко у праці «Чинники та мотиви, що обумовлюють професійне самовизначення випускників загальноосвітніх шкіл» відзначають, що вдалий вибір професії залежить від трьох факторів: прагнення особи виконувати певну роботу, її можливості та здібності до ведення діяльності та потреба суспільства у працівниках даної спеціалізації (2011, с. 38). Автори виділяють 3 етапи процесу професійного самовизначення людини: період пошуку професії та вплив оточення на вибір індивіда; усвідомлення професійної мети; формування чіткої позиції. Серед чинників вибору професії науковці відзначають як особистісні мотиви, так і культурні особливості оточення індивіда та засоби масової інформації. Також можна виділити досвід індивіда, педагогічний колектив, навчальні предмети та позашкільну активність абітурієнта, як основні фактори професійного самовизначення. Каденко та Василенко зазначають важливість мотивів у формуванні професійного бачення людини та стверджують, що нині соціальні причини менше впливають на вибір спеціалізації, ніж бажання збагачення та індивідуалістичні погляди на діяльність. Також, за результатами їхнього дослідження, професійне самовизначення випускників шкіл найчастіше відбувалося у першій чверті останнього року навчання (39,6 %) та по закінченню 9 класу (32,3%) (2011, с.40). Третина опитаних відповіла, що на їх вибір вплинула

можливість особистісного розвитку, а також майже половина респондентів стверджувала, що їх зацікавила можливість працевлаштування за спеціальністю. Також, науковці зазначали, що при виборі майбутньої професії абітурієнти найчастіше зверталися до рекомендацій батьків.

Л.А. Гуцан у роботі «Особливості професійного самовизначення учнівської молоді в умовах профільного навчання» описує термін «професійне самовизначення» як процес, під час якого індивід уточнює свою життєву та професійну позицію, а також знаходить ефективні методи і середовище для потенційного розвитку (2011). Вона відзначає, що самоідентифікація людини залежить від об'єктивних – ті, що не залежать від волі особи - та суб'єктивних – ті, які підвладні індивіду – чинників. До перших Гуцан відносить потреби країни або регіону, вплив сім'ї, природні обдарування тощо. Суб'єктивні ж – це самооцінка людини, її бажання, схильності, хобі, рівень обізнаності про особливості професій тощо. Гуцан стверджує, що успішність професійного визначення залежить від співставлення спеціалізацій у трьох вимірах: індивідуальних потреб, власних можливостей та очікувань суспільства. Дану структуру вона описує як «трикутник вибору професії». Зародження професійного самовизначення починається у середньому шкільному віці – дитина починає засвоювати цінності, що на її думку є корисними, та починає формувати свої цілі. Гуцан, як і Каденко та Василенко, зазначає, що проблема вибору спеціалізації стає актуальною тільки у старших класах, коли особа стає більш націленою на майбутню перспективу та остаточно визначається з метою здобуття певної освіти. Також, процес професійного самовизначення є неоднозначним та виражається у постійному конфлікті інтересів. Наприклад, школяр повинен співвідносити власні бажання з престижністю та нагальністю спеціалізації на ринку праці. На додаток, у статті описується невпевненість індивідів у тому, чи варто продовжувати навчання, що може бути спричиненим явними недоліками структури освіти країни або втратою бажання до цього. Гуцан відзначає психологічну невідповідність школярів до виваженого вибору, через низку екзогенних та ендогенних причин: невідповідність навчально-виховного процесу шкіл до формування чіткого розуміння професій;

велика кількість професій призводить до важкості вибору, а також формування «моди» на ринку праці, що означає популярність певних спеціалізацій у суспільстві та їх домінування на ринку праці; школярі піддаються впливу оточення під час вибору фаху.

І.М. Мачуська розширила класифікацію факторів самовизначення та додала до неї чинники макрорівня (структура суспільства, роль освіти в ній) та мікрорівня (соціальний статус батьків, расова приналежність) (2011). На додаток до об'єктивних та суб'єктивних чинників, що зазначені у Гуцан, були відокремлені соціально-психологічні, тобто вплив суспільства та близького оточення на індивіда. Мачуська виділила три компоненти професійного самовизначення: когнітивний (наявність знання про професії), мотиваційний (набір інтересів та намірів індивіда) та практичний (наявність плану по досягненню цілі та низки якостей, що можуть бути корисними для певної спеціалізації). Авторка зазначає три рівні сформованості професійного становлення: низький, середній та високий, що визначаються згідно розвиненості якостей, що притаманні вищезазваним критеріям самовизначення. Також, за результатами дослідження було виявлено, що з роками чинники професійного самовизначення можуть змінюватися. Учні 10 та 11 класів зазнають однаково найбільшого впливу від батьків та товаришів, але перші формують своє знання за допомогою ЗМІ та порад вчителів, коли другі спираються на поради представників професії та літературу. У сім'ї, де батьки займаються інтелектуальною працею, вступ до ВНЗ вважається нормою, а у родині представників фізичної праці – не має такої потреби, хоча батьки стараються надати дитині не гіршу освіту, ніж вони мають.

Н.Т. Колеснік та Е.А. Орлова (Колесник Н. Т., Орлова Е. А.) використовують наступне визначення самоствердження – це свідомий акт виявлення та твердження власної позиції в проблемних ситуаціях (2012). Л.І. Божович (Божович Л. И.) вважала, що самовизначення виступає важливою частиною визначення власного сенсу існування та описувала цей процес як «самотійна потреба» (1986, як цит у Колесник, Орлова, 2012). М.Р. Гінзбург (Гинзбург М. Р.) стверджував, що процес самовизначення можна розглядати як результат та процес одночасно (1994, як цит

у Колесник, Орлова, 2012). Першому характерна чітка фіксація власного досвіду в таких психологічних структурах як самосвідомість, ідентичність тощо. У другому випадку варто розглядати самовизначення не тільки як процес розвитку особистості, а й як процес діяльності індивіда. Визначення процесу професійного самовизначення тлумачиться через те, як людина трактує ті чи інші змісти – образи бажаного майбутнього, етапи пізнання себе та свого місця у суспільстві тощо.

Л.І. Божович у праці «Личность и ее формирование в детском возрасте» стверджувала, що у підлітковому віці починає проявлятися найвища форма мислення – мислення в твердженнях (2008). Діти старшого шкільного віку переживають кардинальну зміну мотивації індивіда, що призводить до переосмислення й інших психологічних аспектів самовизначення. Божович виділяє й той факт, що школярі досягають моральної та трудової зрілості для того, щоб почати самостійну діяльність та визначити орієнтири на своє життя. В умовах різкої зміни обставин індивіди змушені адаптуватися до нових обставин, шляхом формування своєї особистості та знаходження хисту до певного виду праці. Авторка стверджує, що вибір професії може базуватися на різних психологічних процесах та можна виділити два типи школярів. Для одних професійне самовизначення є ґрунтовним процесом аналізу як перспектив, що надає суспільство, так і власних можливостей, мотивів, покликань та знань. Школярам, що пройшли цей процес, притаманне вміння прийняття рішення, психологічна стійкість та високі рівні зрілості та розвитку. Для інших індивідів процес професійного самовизначення може базуватися на власних прагненнях, а найголовнішим з них може виступати бажання бути самостійним. Божович стверджує, що у такому випадку відбувається не процес самовизначення, а явище наслідування та копіювання професійного вибору батьків чи інших представників дорослого близького оточення. Для порівняння вона приводила типові твердження школярів 7-8 та 10-11 класів: якщо перші мали тільки загальне розуміння того, що вони хочуть робити на момент завершення навчання, то для другі були більш обізнані та аналізували професії через призму їх практичних особливостей та подальших перспектив розвитку. Для останніх, безпосереднє прагнення, що

притаманне другому типу школярів, може бути придушене раціональністю та свідомістю вибору.

До того ж, Божович описала процес становлення професійного самовизначення. Для початку, воно починається у 3-5 класах, але діти у цьому віці ще не розуміють сенс кожної спеціалізації, тому вони обирають ту роботу, яка, на їх думку, є героїською (2008). Однак це більше показник розвитку та вікових тенденцій, ніж справжнього професійного самовизначення, адже діти скоріше копіюють поведінку батьків та власного оточення, ніж аналітично підходять до вибору чи проявляють конкретне прагнення до чогось. Підлітки ж не мають певної конкретики щодо майбутньої спеціалізації, що можна аналізувати як відсутність розуміння свої інтересів та хисту до певної роботи. Божович відзначала, що вони відходять від героїського розуміння професії, але, водночас, узагальнено називають сфери роботи, які їм можуть подобатись тільки через інтерес до певних предметів у школі. Авторка це описує як психологічну невідповідність та неможливість до рішучого вибору, що призводить до впливу зовнішніх чинників на професійне становлення. Аналітичний підхід до підбору професії з'являється у школярів 8-11 класів. Загалом, більшість з них підходять до питання з точки зору раціональності та майбутніх перспектив: чи зможуть вони знайти роботу після навчання, чи варто обирати роботу по хисту, яка оплата за працю тощо. Це означає, що для школярів професійне самовизначення – це не тільки вибір спеціальності по бажанням та інтересам, а й оцінка можливостей та потреб, що можуть виникнути.

1.5 Семантичний диференціал як метод аналізу престижу професій

Семантичний диференціал – це метод аналізу суб'єктивних прихованих значень та того, як вони пов'язані між собою. Загалом, даний метод можна охарактеризувати як поєднання кількісного та якісного вивчення престижу, адже використовується і шкалування, і якісний аналіз асоціативного ряду респондента та його уявлення про задане явище. Вперше даний метод був запропонований американським науковцем Ч.Е. Осгудом (Osgood C. E.), який використав його для

дослідження відмінностей інтерпретацій понять. Для аналізу респонденту надається поняття (або їх список) та біполярні семибальні шкали, на полюсах яких знаходяться слова-антоніми. Я. Василькевич виділяє, що реакцію на поняття можна описати як «поведінкова», а асоціації особи визначається поєднанням заданого поняття зі словами-антонімами (2009). Також, серед функцій шкал вона виділяє вербалізацію реакції, акцентування уваги на тих властивостях, що цікаві досліднику та можливість порівняння респондентів на основі оцінок, що вони обрали для кожного заданого поняття.

Велику увагу Осгуд приділяв явищу синестезії – поява асоціацій про одну модальність під впливом подразника у вигляді зовсім іншої (Андреева, Аксенова, Баранов, 2006, як цит. у Василькевич, 2009). Наприклад, поєднання слів, що описують візуальні та слухові або матеріальні характеристики («солодкий голос», «кисла фізіономія», «темний погляд» тощо). Я. Василькевич зазначає, що, на думку О.Р. Лурії, ці крос-модальні асоціації можуть утворюватися через те, що асоціації про предмети є комплексною уявою та розумінням предмету, що задіє різні частини мозку (Петренко, 1988, як цит. у Василькевич, 2009). Результати досліджень Ч. Осгуда надають інформацію про те, що образи у синестезіях сильно пов'язані з метафорами, які вирівнюють декілька вимірів досвіду в один та формують реакцію індивіда завдяки оцінці явища протилежними прикметниками (Андреева, Аксенова, Баранов, 2006, як цит. у Василькевич, 2009).

Аналіз Осгуда базується на трьох основних факторах: оцінки (хороший-поганий; щирий-злий; солодкий-солоний тощо), сили (важкий-легкий; сильний-слабкий тощо) та активності (активний-пасивний; повільний-швидкий тощо) (Василькевич, 2009). Найбільшого навантаження зазнає фактор оцінки, адже пояснює найбільшу частку дисперсії. Відзначається багатофункціональність методу семантичного диференціалу, адже він може використовуватись для будь-якого об'єкту дослідження, а його шкала є дуже гнучкою через те, що можна підставити будь-які слова-антоніми на крайні значення, залежно від теми вивчення.

Однак, Я. Василькевич виділяє ряд недоліків, які характерні для даного методу (2009). По-перше, реакція респондента може бути викривлена ендегенними

та екзогенними факторами, що ускладнює загальний аналіз. По-друге, авторка зазначає, що науковець, формуючи шкали семантичного диференціалу, може нав'язати оцінку по показникам, які можуть бути не характерними для досліджуваного поняття і навпаки – оцінка формується на основі асоціацій з якостями, що не є релевантними для явища.

МакКінон та Лангфорд (MacKinnon, N. J., Langford, T.) у праці «The meaning of occupational prestige scores: a social psychological analysis and interpretation» описали результати свого дослідження, яке проводилось у Канаді та США (1994). До вибірки входили студенти середніх по величині університетів Онтаріо та великих закладів вищої освіти на півдні Америки. Усі респонденти, на момент проведення дослідження, вчилися на бакалаврських програмах «Social science and arts», а за основу було взято трьох факторний підхід Осгуда. Згідно аналізу, коефіцієнт «сили» мав найбільші показники впливу на розуміння поняття «престиж професій». Також, канадські та американські показники були майже рівними, а тому можна стверджувати, що «сила» була однаково важлива для обох країн. Коефіцієнт «активності» в обох країнах набув від'ємного значення, а науковці пояснили це тим, що більшість престижних професій – сидячі, а також те, що професії, що пов'язані з фізичною роботою, мають низьку престижність у суспільстві. Показники «оцінки» мали найнижчий коефіцієнт, але МакКінон та Лангфорд зазначали відмінності між значеннями Канади та США, що вони пов'язали з крос-культурними особливостями та відмінностями у трактуванні престижності. Було визначено, що моральна вартість професії виступає важливим детермінантом для спеціалізацій, що надають низьку оплату праці та вимагають невеликої кваліфікації. Однак, на противагу цьому, було встановлено, що професії, яким притаманні великі заробітки та висока кваліфікованість представника, майже не залежали від цих показників.

Веллекоп Балдок (Vellekoop, C.) провела власне дослідження та проаналізувала крос-культурні відмінності у асоціаціях про престиж (1966). До вибірки дослідження увійшли 196 студентів соціології з Нової Зеландії, а результати порівнювались з даними праці Гусфельта та Шварца. У анкеті

респонденти оцінювали 15 професій за методикою Осгуда, що використовувалась американськими дослідниками, але деякі антоніми були перероблені під населення Нової Зеландії. Загалом, було визначено, що професія юриста вважалася найпрестижнішою та поєднувалася зі словами «Успішний», «Чистий» та «Міський». Також, було встановлено, що професії, що мали схожі значення престижу, не були однаково охарактеризовані наданими антонімічними парами. На останок, дослідниця визначила, що дані американського та новозеландського досліджень мали сильну кореляцію між собою, а значення престижу сильно корелює з наступними шкалами: Середній клас-Робочий клас, Неуспішний-Успішний, Багатий-Бідний, Тверезий-П'яний, Брудний-Чистий тощо.

Таким чином, престиж професії – це оцінка значущості професії, що є стійкою до часу явище та залишається релевантною протягом довгого часу. Аналіз престижу може відбуватися як з точки зору матеріальної вигоди та винагороди за працю, так і через колективне розуміння явища. Дослідники виділили різні чинники престижу, починаючи від освіти, що потрібна для опанування професії, та, закінчуючи медійністю спеціалізації. Серед основних чинників можна виділити матеріальне забезпечення, важливість праці, затребуваність, умови праці тощо. Серед чинників, що можуть впливати на престиж, науковці виділяли освіту батьків та респондента, регіон та тип населеного пункту проживання, поширеність професій в регіоні, класове становище та престиж професій родичів тощо. Варто виділити перше дослідження NORC, роботу Треймана, Осгуда, Гусфельта та Шварца як ключові та вагомі дослідження престижу професії, результати яких були репрезентативними та кількісно і якісно підходили до вивчення явища. Велику увагу науковці приділяють явищу професійного самовизначення, успішність якого можна назвати при дотриманні трьох фактів: бажання індивіда до освоєння спеціалізації, її можливості та суспільна потреба у працівниках даної галузі. Найчастіше, даний процес починається під час навчання в 10 та 11 класах або перед вступом до закладу вищої освіти. До того моменту професійне самовизначення більше схоже на копіювання оточуючих та слідування трендам, що притаманні суспільству індивіда. Семантичний диференціал, як метод вивчення престижу

професій, був вперше використаний Осгудом та, у подальшому, перевірений Гусфельтом та Шварцом. Ці науковці та ряд інших виділяли, що сидячі професії є більш престижними у розумінні респондентів, ніж спеціалізації, що пов'язані з фізичною працею. Престижну професію можливо охарактеризувати наступними прикметниками: «успішний», «середній клас», «тверезий», «багатий», «чистий», «міський» тощо. Результати крос-культурних західних досліджень мали посередню або високу кореляцію між собою, що свідчить про схожість даних між собою.

РОЗДІЛ 2

ПРЕСТИЖ ПРОФЕСІЙ СЕРЕД СТУДЕНТІВ НАУКМА

2.1 Методологія дослідження

У рамках дослідження було проведено онлайн-опитування за використання способу анкетування. Генеральну сукупність складали студенти 1-4 курсів бакалаврських програм Національного Університету «Києво-Могилянська Академія». Вибірка формувалась методом квот, а відбір респондентів відбувався стохастичним методом самовідбору. Генеральна сукупність дослідження складала 3901 особа – це кількість студентів, що навчалися у «Києво-Могилянській Академії» станом на осінь 2020 року. Для досягнення репрезентативності з 5% похибкою кількість респондентів повинна була становити 350 осіб. Для опитування було створено 48 пропорційних квот, критеріями формування яких були факультет, рік навчання та стать респондента. Потрібна кількість респондентів для кожної з квот вираховувалась у декілька кроків. Спочатку вираховувалась кількість студентів, що має бути опитана з кожного факультету через співвідношення кількості учнів на факультеті до генеральної сукупності дослідження. Далі було зіставлення кількості студентів по роках навчання кожного факультету до відповідної вирахованої пропорції з попереднього кроку. На останок, отримана кількість студентів ділилась навпіл для розрахунку кількості чоловіків та жінок у вибірці. Більш детальна таблиця зі статистичними розрахунками формування вибірки знаходиться у Додатку Б.

Таблиця 2.1

Формування вибірки

Факультет	Кількість студентів	Відсоток від генеральної сукупності	Вибірка
<i>ФПвН</i>	471	12%	42
<i>ФЕН</i>	848	22%	77
<i>ФІ</i>	542	14%	49
<i>ФПрН</i>	302	8%	28

Продовження табл. 2.1

Факультет	Кількість студентів	Відсоток від генеральної сукупності	Вибірка
<i>ФСНСТ</i>	872	22%	77
<i>ФГН</i>	866	22%	77
Всього	3901	100%	350

Опитування респондентів проходило у період з 9 лютого по 4 березня 2021 року, дослідження проводилось українською мовою. Анкета опитування складалась з 4 блоків: скрінер, блок про престиж професій, блок про професійне самовизначення та соціально-демографічний блок. Перший блок містив у собі 6 запитань, що були спрямовані на відбір потрібних респондентів: чи є особа студентом Києво-Могилянської академії, її вік, стать, факультет, спеціальність та рік навчання.

Другий блок містив чотири питання: перші два мали на меті визначити, чи вважає респондент свою професію престижною та чому. Третє запитання, приклад якого був у праці «Динаміка престижності професій і занять в українському суспільстві» Оксамитної С. та Стукало С. (2013), було взяте з дослідження престижу професій Інституту соціології НАН України, що проводилось у 1994, 1999, 2007 та 2012 роках. Дане запитання передбачає оцінку респондентом престижу 31 професії, як розумової, так і фізичної праці. Шкала оцінювання містила наступні значення: «-1» - дуже низький, «-0,5» - низький, «0» - середній, «0,5» - високий та «1» - дуже високий. Останнє запитання було додане для визначення асоціацій респондентів зі словом «престиж». Для цього використовувався метод семантичного диференціала, який передбачає обрання одного з двох антонімічних прикметників, що, на думку респондента, краще описує поняття. Шкала оцінювання була наступна: "-3" - точно лівий прикметник, "-2" - скоріше лівий прикметник, "-1" - можливо лівий прикметник, "0" - важко відповісти, "1" - можливо правий прикметник, "2" - скоріше правий прикметник, "3" - точно правий прикметник. Прикметники підбирались по характеристиках Оцінки («Чесний» - «Нечесний», «Добрий» - «Злий», «Лояльний» - «Строгий»),

Сили («Легкий» - «Важкий», «Сильний» - «Слабкий», «Твердий» - «М'який») та Активності («Швидкий» - «Повільний», «Енергійний» - «Млявий», «Активний» - «Пасивний»).

Третій блок складався з шести питань, що визначали думку респондентів щодо чинників професійного самовизначення, їх власні причини обрання спеціальності, період визначення майбутньої професії та те, чи студенти будуть продовжувати працювати за фахом. Також, респондентам пропонувалось зробити ранжування трьох причин обрання спеціальності від найбільш важливої до найменш. Опитування проводилось на платформі ресурсу «www.opinion.com.ua». Для оформлення масиву даних та аналізу отриманих результатів були використані програми IBM SPSS Statistics 25 та Microsoft Excel. Приклад анкети знаходиться у Додатку А.

2.2. Престиж професій та асоціації з поняттям «престиж»

У рамках дослідження було опитано 364 респонденти, четверо з яких не пройшли питання-фільтри – або не навчались у НаУКМА на момент анкетування, або були студентами магістерських програм -, п'ятеро – не заповнили до кінця анкету, а ще четверо - були відсіяні на моменті перевірки результатів. Загальна кількість валідних відповідей – 351 анкета. Усі 48 квот були повністю заповнені, через що дослідження можна вважати репрезентативним за факторами факультету, статі та року навчання. Однак, у зв'язку з неможливістю перевірити правдивість відповідей на питання-фільтри, результати можуть поширюватись тільки на респондентів, що увійшли до вибірки дослідження.

У опитуванні взяли участь 77 студентів факультету економічних наук (21,9%), 77 – з факультету соціальних наук та соціальних технологій (21,9%), 77 – з факультету гуманітарних наук (21,9%), 49 – з факультету інформатики (14%), 42 – з факультету правничих наук (12%) та 29 – з факультету природничих наук (8,3%). Розподіл по курсах навчання був наступний: 107 – студенти 1 курсу бакалаврської програми (30,5%), 91 – другого курсу (25,9%), 83 – третього (23,6%)

та 70 – четвертого (19,9%). Гендерний розподіл наближений до рівного: 172 чоловік (49%) та 179 жінок (51%).

На питання «Чи вважаєте Ви свою спеціальність престижною?» більшість респондентів відповіло ствердно: 48,7% обрали варіант «Так», а 26,5% - «Скоріше так». Майже 18% вагалось у своїй відповіді та обрало варіант «І так, і ні». Тільки 6,9% вважало свою професію не престижною. Результати надані у таблиці 2.2. Однофакторний дисперсійний аналіз вказав на відмінності дисперсій між групами за фактором факультету ($Sig.=,000$). Через значущу однорідність дисперсій, був використаний тест Тьюкі для визначення груп, що відмінні між собою. Результати вказали на значущу відмінність між відповідями респондентів з ФГН та студентів усіх інших факультетів ($Sig. < ,020$).

Таблиця 2.2

Чи вважаєте Ви свою спеціальність престижною?

Варіант відповіді	Відсоток відповідей
<i>Так</i>	48,7
<i>Скоріше так</i>	26,5
<i>І так, і ні</i>	17,9
<i>Скоріше ні</i>	4,3
<i>Ні</i>	2,6
Всього	100,0

Залежно від відповіді, респонденти пояснювали, чому їх професія престижна або не престижна та могли навести декілька аргументів. Згідно з результатами було виведено 18 узагальнених унікальних категорій, якими пояснювали престижність професії, за відповідями 263 респондентів. Для дослідження спонтанної реакції особи на питання, було окремо виділено перші аргументи, що називались. Найчастішим першим аргументом було те, що професія респондента актуальна та затребувана у світі, а на другому місці – широка спеціалізація. Ці аргументи назвали 18,6% та 16,3% відповідно. На третьому місці те, що спеціалізація прибуткова – це назвали 8,4% опитаних. Також, респонденти часто відзначали наступні фактори: «Вимагає великих розумових здібностей для опанування»

(7,6%), «Важлива для суспільства»(7,6%) та «Хороші перспективи розвитку кар'єри» (6,8%). Усі інші характеристики обирало менше ніж 6% респондентів. Якщо аналізувати з точки зору усіх названих респондентом аргументів, то статистика популярних аргументів така сама – найчастіше аргументували актуальністю професії, її широкою спеціалізацією та прибутковістю. Загальні результати надані у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Чому Ваша професія є престижною?

Чинник	Відсоток відповідей
<i>Якісна система навчання</i>	1,9
<i>Прибуткова</i>	11
<i>Актуальна/затребувана</i>	17
<i>Корисна для суспільства</i>	6,6
<i>Навчає корисним навичкам</i>	4,1
<i>Хороші перспективи розвитку кар'єри</i>	9,3
<i>Широка спеціалізація</i>	17,3
<i>Вимагає високих розумових здібностей для опанування</i>	7,9
<i>Через стереотипи про професію</i>	1,1
<i>Професія робить великий внесок в успіх компанії</i>	2,2
<i>Через брак кадрів в країні</i>	2,2
<i>Популярна</i>	1,9
<i>Важлива</i>	6,6
<i>Особлива</i>	2,2
<i>Відповідальна</i>	0,3
<i>Впливова</i>	1,1
<i>Бо маю хист до неї</i>	0,5
Важко відповісти	6,8

24 респонденти аргументували, чому вони вважають свою професію не престижною. У ході аналізу було виділено 10 унікальних груп. Найчастіше першим називали «Недооцінення представників професії на ринку праці», відсоток

відповідей яких склав 16,7%. Далі по частоті були категорії «Ринок праці переповнений спеціалістами», «Низький рівень заробітку» та «Низький шанс хорошого працевлаштування», відсотки яких становили 12,5% кожен. Інші категорії набрали менше ніж 5% відповідей. Однак, якщо аналізувати кожну відповідь, то найчастіше респонденти стверджували про низький заробіток представників професії (22,6%). Наступна по частоті аргумент був «Низький шанс на успішне працевлаштування», що набрало 16,1% відповідей. «Недооцінення представників професії на ринку праці» загалом було обрано 12,9% респондентів. Загальні результати надані у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Чому Ваша професія не є престижною?

Чинник	Відсоток відповідей
<i>Через пропаганду</i>	3,2
<i>Через переповненість ринку праці представниками професії</i>	9,7
<i>Недооцінення представників професії на ринку праці</i>	12,9
<i>Недостатній заробіток</i>	22,6
<i>Немає конкретики у подальших перспективах</i>	3,2
<i>Завищені потреби до представників професії</i>	3,2
<i>Низький шанс успішного працевлаштування</i>	16,1
<i>Занадто доступна</i>	3,2
<i>Не затребувана суспільством</i>	3,2
<i>Не подобається</i>	3,2
Важко відповісти	19,4

У таблиці В.1 Додатку В наведені статистичні розрахунки індексів престижу професій авторського дослідження, що виводились методом середнього арифметичного. Отримані результати вказали на те, що п'ять найпрестижніших професій – це спеціалізації, що пов'язані з урядом держави, топ-менеджментом, наукою та медициною: «Міністр» (0,467), «Керівник банку» (0,442), «Вчений» (0,274), «Депутат» (0,208) та «Лікар» (0,182). П'ять найменш престижних професій пов'язані з фізичною працею, сферою надання послуг або обробкою матеріалів:

«Тракторист» (-0,359), «Продавець» (-0,299), «Офіціант» (-0,254), «Слюсар» (-0,225), «Водій» та «Швачка» (обидва по (-0,194)).

Для порівняння були використані результати дослідження Інституту соціології НАН України, що проводилось у 1994, 1999, 2007 та 2012 роках та статистичні дані якого були наведені у праці С. Оксамитної та С. Стукала «Динаміка престижності професій і занять в українському суспільстві» (2013). Однак дане порівняння несе в собі тільки показовий характер через вагомі відмінності у вибірках та методологіях двох досліджень. Суттєвих змін зазнали перші п'ять найпрестижніших професій, станом на 2012 рік: значення індексу професії «Міністр» знизилось на 42,5%, депутата – на 70%, керівника банку – на 36,5%, директора заводу – 72,6%, адвоката/юриста – на 62%. Також, деякі з них були понижені в рангу – «Депутат», «Директор заводу» та «Адвокат/Юрист» понизились на 2 ранги кожен та обіймали не 2, 4 та 5 позиції, а 4, 6 та 7 відповідно. Професії «Вчений» та «Лікар» увійшли до п'ятірки рангів з найвищими значеннями індексів, але статистично вони не стали більш престижними, бо їх індекси мають посередні значення та, у порівнянні з 2012 роком, зменшились на 33,8% та 47% відповідно.

Індекси престижу 23 з 31 професії зазнали зменшення, порівняно з результатами 2012 року. Найбільших змін зазнали професії, що споріднені зі сферою освіти та агробізнесу: «Вчитель» (-214%), «Агроном» (-236%) та «Фермер» (-189%). Також, вагомого зменшення зазнали професії «Художник» (-171%), «Комерсант» (~ -140%) та «Бухгалтер» (-139%). Варто відзначити, що ці професії мали посередні, але позитивні, значення індексу престижу у 2012 році. Попри спад престижу, статистично значення залишились наближеними до 0, але ранговий розподіл змінився, бо «Вчитель» опустився на 3 ранги, «Агроном» - на 5, «Фермер» - на 7, «Художник» - на 3, «Комерсант» - на 4, а «Бухгалтер» - на 6.

У 2021 році збереглися 7 тенденцій, що започаткувались у 2007 році: 4 позитивних та 3 негативних. З часом, індекси престижу професій «Військовослужбовець», «Водій», «Швачка» та «Слюсар» зростали та, згідно з відповідями студентів, у 2021 році зросли на 39%, 6%, 29% та 26% відповідно. Такі

професії як «Комерсант», «Адвокат/юрист» та «Керівник банку» з роками втрачають престижність та нині зазнали змін у -139%, -62% та -36,5% відповідно.

Для аналізу було проведено тест на парні кореляції для індексів престижу професій, який описувався на основі наступних значень коефіцієнту Пірсона: «<0,2» - дуже слабка кореляція, «<0,5» - слабка кореляція, «<0,7» - посередня кореляція, «<0,9» - сильна кореляція та «>0,9» - дуже сильна кореляція. У результаті тесту було встановлено, що сильна кореляція існувала тільки між значеннями професій «Фермер» та «Агроном» - значення коефіцієнту Пірсона дорівнювало 0,730 при значущості «р» у ,000. Кореляція між професіями «Міністр» та «Депутат» була наближена до сильної – 0,692 при значущості р в ,000. Посередня кореляція спостерігалась між наступними професіями: «Директор заводу» - «Керівник банку» (0,524), «Вчений» - «Викладач у ЗВО» (0,551), «Викладач у ЗВО» - «Вчитель» (0,546), «Лікар» - «Вчитель» (0,520), «Бухгалтер» - «Комерсант» (0,551), «Фермер» - «Будівельник» (0,530), «Агроном» - «Інженер» (0,543), «Вчитель» - «Медсестра» (0,573), «Ветеринар» - «Медсестра» (0,608), «Медсестра» - «Будівельник» (0,580), «Будівельник» - «Телемеханік» (0,575), «Будівельник» - «Водій» (0,531), «Будівельник» - «Слюсар» (0,542), «Будівельник» - «Тракторист» (0,587), «Перукар» - «Телемеханік» (0,564), «Перукар» - «Водій» (0,564), «Перукар» - «Швачка» (0,585), «Телемеханік» - «Водій» (0,633), «Телемеханік» - «Швачка» (0,583), «Телемеханік» - «Слюсар» (0,635), «Телемеханік» - «Тракторист» (0,574), «Водій» - «Продавець» (0,537), «Майстер-годинникар» - «Швачка» (0,525), «Продавець» - «Швачка» (0,597), «Продавець» - «Офіціант» (0,638), «Швачка» - «Офіціант» (0,592), «Швачка» - «Слюсар» (0,539) та «Слюсар» - «Тракторист» (0,670). Також, значення коефіцієнтів Пірсона для семи інших пар професій були наближені до граничного значення 0,5 між «посередньою» та «слабкою» кореляцією.

Для проведення однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA шкала оцінки престижу була перероблена у наступні значення: «1» - дуже низький, «2» - низький, «3» - посередній, «4» - високий та «5» - дуже високий. Результати за фактором факультету вказали на відмінності середніх значень в оцінці професій

«Міністр», «Підприємець», «Журналіст», «Актор» та «Військовослужбовець» (Sig. = ,001; ,008; ,008; ,041; ,017 відповідно). Через те, що дисперсії не є однорідними, був використаний тест Тамхейн та тест Уелша, що вказав на те, що, хоч у професії «Актор» середні значення значуще відрізняються, але за Уелшом показники не є значуще різними (Sig. = ,066). Згідно з ним, значення престижу «Міністра» були відмінними між ФГН та ФСНСТ (Sig. = ,001), ФСНСТ та ФПВН (,024); «Підприємця» - між ФЕН та ФПВН (,006); «Журналіста» - між ФГН та ФПВН (,001), ФСНСТ та ФПВН (,006); «Військовослужбовця» - між ФЕН та ФСНСТ (,015). Також, існували значущі відмінності між середніми значеннями індексів престижу професій «Лікар», «Ветеринар», «Швачка» та «Офіціант» згідно з достатком респондентів (Sig. = ,043; ,033; ,006; ,006 відповідно).

У результаті проведення факторного аналізу виявлено 8 факторів, що пояснювали сумарно 66,7% дисперсії. Для цього були використані Метод головних компонентів та метод обертання Варімакс. КМО (значення адекватності моделі) було більшим за порогове 0,5 та значення тесту Барклета дорівнювало ,000, а тому є сенс побудови факторної моделі. До першого фактору увійшли останні 10 професій списку, а сам фактор можна схарактеризувати як «Робітничі професії та професії надання послуг». Другий фактор – це «Державні службовці»: «Вчений», «Викладач у ЗВО», «Лікар», «Вчитель», «Медсестра». Третій – «Професії сільського господарства»: «Фермер», «Агроном», «Інженер». Хоча остання спеціалізація займається іншою галуззю науки, вона має високе факторне навантаження (0,618). Четвертий фактор – це «Політичні високопосадовці»: «Міністр» та «Депутат». П'ятий – це «Креативні професії»: «Актор», «Журналіст» та «Художник». Шостий – це «Топ-менеджмент»: «Керівник банку», «Директор заводу», «Підприємець». Сьомий – це «Фінансові професії»: «Комерсант» та «Бухгалтер». Восьмий – це об'єднання професії «Військовослужбовець», що має сильне факторне навантаження (0,773) та професій, чиє навантаження є меншим за 0,3. Більше детальна інформація надана у таблиці В.2 Додатку В.

Результати семантичного диференціала вираховувались у два кроки. Спершу, шкала була перекодована у наступні значення: -3;-2;-1;0;1;2;3. Це було зроблено

для дотримання норм шкали Осгуда. Далі враховано середнє арифметичне, від'ємне значення якого означало, що лівий прикметник краще описував поняття «престиж», а додатне – що правий. Згідно з результатами, тільки в 7 з 9 пар точно визначено асоціації. У парах «Добрий» - «Злий» та «Лояльний» - «Строгий» значення виявились наближені до 0, тобто до невизначеності - -0,709 та 0,08 відповідно. Індеси 6 пар вказували на те, що або «скоріше», або «можливо» ліві прикметники краще підходили під опис поняття «престиж»: «Чесний» (-1,13), «Сильний» (-1,99), «Твердий» (-1,53), «Швидкий» (-1,2), «Енергійний» (-1,77) та «Активний» (-1,9). Тільки у парі «Легкий» - «Важкий» із середнім арифметичним $\sim 1,05$ респонденти частіше обирали правий прикметник. Результати наведені у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати семантичного диференціалу

Пара прикметників	Середнє арифметичне результатів
<i>Чесний-Нечесний</i>	-1,14
<i>Добрий-Злий</i>	-0,71
<i>Лояльний-Строгий</i>	0,08
<i>Легкий-Важкий</i>	1,05
<i>Сильний-Слабкий</i>	-1,99
<i>Твердий-М'який</i>	-1,53
<i>Швидкий-Повільний</i>	-1,20
<i>Енергійний-Млявий</i>	-1,77
<i>Активний-Пасивний</i>	-1,91

Для більш детального аналізу було проведено тест на парні кореляції. У результаті визначено, що значення коефіцієнтів кореляції Пірсона для пар «Енергійний» - «Млявий» та «Активний» - «Пасивний» означали сильну кореляцію (0,752 при значущості у ,000), а для «Сильний» - «Слабкий» та «Твердий» - «М'який» значення наближались до сильної кореляції (0,63). Усі інші пари мали слабку або дуже слабку кореляцію між собою.

Здійснено однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA для визначення, чи існують значущі відмінності в середніх значеннях семантичного диференціала згідно з іншими параметрами. Для цього шкалу було перетворено у початковий вигляд – в інтервал від 1 до 7. Виявлено, що існували статистично значущі відмінності по факультету навчання респондента в оцінці поняття «престиж» по характеристиках «Чесний» - «Нечесний» (Sig. = ,037). Для більш детального визначення використовувався тест Тьюкі, який позначив, що відрізнялись факультет соціальних наук та соціальних технологій та факультет інформатики (Sig. = ,033). Перші тяжіли до нейтральної відповіді, бо середнє значення відповідей дорівнювало 3,19, у той час, коли другі – більше до лівого прикметника через те, що середнє значення дорівнювало 2,49. Також, з'ясовано, що існували відмінності згідно з роком навчання. Через неоднорідність дисперсій, для визначення чітких відмінностей використовувався не тест Тьюкі, а тест Тамхейн. Він вказав на те, що студенти 2 та 4 років навчання мають значущі відмінності в значеннях середнього по оцінці «Добрий» - «Злий», бо у перших значення наближається до 3, коли у других – до 4 (Sig. = ,029). Середні значення були наступними: 3,11 та 3,66 відповідно. Відмінності були й згідно з рідним регіоном по оцінках «Чесний» - «Нечесний» та «Легкий» - «Важкий» (Sig. = ,038 та ,01 відповідно). Дисперсії у парі «Чесний» - «Нечесний» були неоднорідними, тому тест Тамхейн вказав на відмінності між відповідями респондентів з Центрального та Східного, Північного та Східного, Південного та Східного регіонів (Sig. = ,015; ,039 та ,034 відповідно). Середнє значення Східного регіону дорівнювало 3,66 та наближалось до 4 – відповіді «Важко відповісти», коли значення трьох інших регіонів дорівнювали 2,63; 2,86; 2,55 відповідно. У оцінці «Легкий» - «Важкий» відрізнялись Західний та Східний регіони (Sig. = ,008). Середнє значення першого регіону наближалось до 4,5, коли у другого – до 6, тобто у респондентів зі Сходу поняття «престиж» більш сильно асоціюється зі словом «Важкий», ніж для респондентів із Заходу.

Згідно з асоціаціями респондентів було створено 4 кластери методом К середніх. Перший з них налічував 91 особу, другий – 91, третій – 112, а четвертий

– 57. Перший кластер характеризувався більшим тяжінням до лівого прикметника, другий – також до лівого, крім пар «Лояльний» - «Строгий» та «Легкий» - «Важкий», де вони частіше обирали правий прикметник, третій кластер має схожі ознаки з другим, але у парах «Чесний» - «Нечесний» та «Добрий» - «Злий» більше тяжіє до нейтральної відповіді, а четвертий кластер об'єднав респондентів, які обрали «Важко відповісти» щодо усіх прикметників у парах.

Отже, понад 70% респондентів стверджували, що їх професія є скоріше або точно престижною, а студенти ФГН та інших факультетів статистично значимо відрізнялись у відповідях. Найчастіше студенти пов'язували престижність своєї професії з актуальністю, широкою спеціалізацією та прибутковістю. Ті, хто був незадоволений престижем професії, зазначали це через низький заробіток, низький шанс на хороше працевлаштування та недооцінення на ринку праці. Найпрестижнішою зі 31 професій була «Міністр», а найменш престижною – «Тракторист». Дисперсії щодо оцінок професій «Міністр», «Підприємець», «Журналіст», «Актор» та «Військовослужбовець» статистично відрізнялись. Асоціації зі словом «престиж» були наступними: «Чесний», «Сильний», «Твердий», «Швидкий», «Енергійний», «Активний», «Важкий». Дві пари прикметників мали високу кореляцію між собою, було виявлено відмінні дисперсії в обранні прикметників та створено 4 кластери методом К-середніх.

Значення індексів престижу професій вказували на загальне зменшення престижу спеціалізацій, що використовуються Інститутом соціології НАН України для дослідження. 23 з 31 професії зазнали зменшення престижності, а також три зберегли низхідну тенденцію, що започаткувалась у 2007 році. Зміна рангування, у порівнянні з всеукраїнським дослідженням 2012 року, відбувалась завдяки меншому зменшенню індексу престижності відносно інших, а ніж через його підвищенню.

2.3. Чинники професійного самовизначення студентів НаУКМА

Відповіді на відкрите запитання «Як Ви вважаєте, що може впливати на професійне самовизначення випускника старшої школи?» були закодовані у 20 унікальних категорій. Також, було виокремлено перший названий чинник серед усіх інших, що зазначав респондент. Найчастіше першим чинником респонденти обирали «Оточення» або «Батьків» - 104 та 103 відповіді відповідно (29,6% та 29,3%). На третьому місці – категорія «Власні бажання», яку обрали 37 осіб (10,5%). Якщо аналізувати усі названі респондентами чинники, то найчастіше обирались категорії «Оточення», «Батьки» та «Власні бажання» - 160, 164 та 94 особи відповідно. Тільки 1% респондентів зазначив «Престиж професії» як можливий чинник професійного самовизначення. Результати надані у таблиці В.3 Додатку В.

Питання «На Вашу думку, що з зазначеного нижче, може вплинути на професійне самовизначення випускника старшої школи?» було задано для перевірки того, чи зміниться вибір респондентів, якщо надати чіткий список чинників професійного самовизначення. Усі категорії, крім «Спадковість професій у сім'ї», були названі та виділені у попередньому відкритому питанні. Найчастіше респонденти обирали категорію «Заробітна платня представників професії» - 312 відповідь (15,1%). Далі по частоті обрання були наступні чинники: «Схильності індивіда» - 292 відповідь (14,1%), «Досвід близького оточення» - 283 (13,7%), «Престиж професій» - 280 (13,6%). Найменш обраною категорією була «Педагогічний колектив» - 95 відповідей (4,6%). Результати надані у таблиці 2.6. Порівняння з даними першого питання вказало на те, що у питанні з фіксованими альтернативами істотно частіше респонденти зазначили заробітну плату, престиж професій та схильності індивіда як чинники професійного самовизначення. Співвідношення відповідей у двох питаннях було наступними: 22 (3%) до 312 (15,1%), 7 (1%) до 280 (13,6%), 94 (12,7%) до 292 (14,1%) відповідно.

Таблиця 2.6

Що з зазначеного нижче, може вплинути на випускника старшої школи під час професійного самовизначення?

Чинник	Відсоток відповідей
<i>Педагогічний колектив</i>	4,6
<i>Засоби масової інформації</i>	9,9
<i>Досвід близького оточення</i>	13,7
<i>Престиж професій</i>	13,6
<i>Нагальність спеціалізації на ринку праці</i>	9,5
<i>Схильності індивіда</i>	14,1
<i>Заробітна платня представників професії</i>	15,1
<i>Популярність професії серед однолітків</i>	9,2
<i>Спадковість професій у сім'ї</i>	10,1
<i>Інше</i>	0,0
Важко відповісти	0,1

Однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA вказав на те, що дисперсії по факультетах статистично значимо відрізнялись щодо обрання престижу професій чинником професійного самовизначення (Sig.=,008). Через однорідність дисперсій було використано тест Тьюкі, що вказав факультети, відповіді яких відрізнялись між собою, а саме: факультет гуманітарних наук, факультет економічних наук та факультет правничих наук відрізнялись у відповідях від факультету природничих наук (Sig.=,002; ,041; ,019 відповідно). Середні значення відповідей з перших трьох факультетів дорівнювали $\sim 0,8$ при дихотомічній шкалі у 0 – ні та 1 – так, коли у ФПрН – 0,55. Також, відповіді відрізнялись за роками навчання та щодо чинників «Педагогічний колектив», «Престиж професій» та «Схильності індивіда» (Sig.=,000; ,011; ,006 відповідно). По першій категорії першокурсники сильно відрізнялись від інших студентів: порівняння середніх значень вказало на те, що вони набагато частіше обирали цей чинник (Sig. для кожного року навчання не перевищувало ,025). Студенти 4 курсу статистично значимо частіше обирали «Престиж професії» як чинник, ніж студенти 2 курсу (Sig.=,018). Першокурсники

частіше обирали «Схильності індивіда» як чинник професійного самовизначення, ніж студенти 4 курсу ($\text{Sig.} = ,002$). Також, студенти бюджетної форми навчання статистично значимо відрізнялись від контрактників та частіше обирали чинник «Нагальність спеціалізації на ринку праці» ($\text{Sig.} = ,048$). Якщо обирати рівень забезпеченості сім'ї як фактор дисперсійного аналізу, то будуть статистично значущі відмінності у відповідях щодо категорії «Схильності індивіда» ($\text{Sig.} = ,005$). Між собою будуть відрізнятись респонденти, що відносять свою сім'ю до 3 групи та тими, хто відносить до 4 та 5 груп ($\text{Sig.} = ,014$ та $,022$ відповідно). Студенти, сім'ям яких важко купувати товари тривалого користування, частіше за інші категорії обирають «Схильності індивіда» як чинник професійного самовизначення.

Найчастішими відповідями на питання «У якому класі Ви остаточно визначились з майбутньою професією?» були «11 клас» та «10 клас» - 231 (65,8%) та 47 (13,4%) відповідно, а тому ці результати сходяться з висновками дослідження Каденко та Василенко (2011). Результати наведені у таблиці 2.7. Тест ANOVA вказав на те, що середні значення за фактором питання «Чи плануєте Ви працювати за своїм фахом?» мають значущі відмінності для варіантів відповіді «Так», «Скоріше так» та «І так, і ні» ($\text{Sig.} = ,011$; $,004$; $,014$ відповідно). Дисперсії були однорідними, а тому використовувався тест Тьюкі. Тим, хто обирав альтернативу «Так», характерне більш раннє професійне самовизначення, ніж тим, хто обрав інші варіанти, а середні значення відповідей на питання «У якому класі Ви остаточно визначились з майбутньою професією?» були наступними: 3,95; 4,46; 4,52 відповідно, тобто усі значення наближались до відповіді «10 клас».

Таблиця 2.7

У якому класі Ви остаточно визначились з майбутньою професією?

Варіант відповіді	Відсоток відповідей
До 8 класу	6,3
8 клас	3,1
9 клас	11,4

Продовження табл. 2.7

Варіант відповіді	Відсоток відповідей
<i>10 клас</i>	13,4
<i>11 клас</i>	65,8
Всього	100,0

У питанні «Чому Ви обрали свою спеціальність?» респонденти могли обрати до трьох чинників, які вони вважали найважливішими під час їх професійного самовизначення. Найчастішими відповідями були «Хист до спеціальності», яку відзначили 198 разів (21,5%), «Перспективи кар'єрного росту» - 143 (15,6%) та «Вона є корисною для суспільства» - 125 (35,6%). Чинник «Високий престиж професії» обрали 80 разів (8,7%). Найменше обирали варіанти «Спадковість професії в сім'ї» - 26 відповідей (2,8%) та «Вона надає владу або привілеї» - 29 (3,2%). Результати надані у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Чому Ви обрали свою спеціальність?

Чинник	Відсоток відповідей
<i>Рекомендація родичів</i>	6,5
<i>Хист до спеціальності</i>	21,5
<i>Матеріально вигідна</i>	12,1
<i>Спадковість професії у сім'ї</i>	2,8
<i>Збіг обставин</i>	11,2
<i>Високий престиж професії</i>	8,7
<i>Перспективи кар'єрного росту</i>	15,6
<i>Вона є корисною для суспільства</i>	13,6
<i>Вона надає владу або привілеї</i>	3,2
<i>Через нагальність професії закордоном</i>	3,9
Важко відповісти	0,9

Однофакторний дисперсійний аналіз вказав на значущі відмінності по факультетах у обранні наступних чинників: «Хист до спеціальності», «Матеріально

вигідна», «Спадковість професії у сім'ї», «Високий престиж професії», «Перспективи кар'єрного росту», «Вона є корисною для суспільства», «Вона надає владу або привілеї», «Через нагальність професії закордоном» (Sig.=,000; ,000; ,004; ,000; ,000; ,001; ,002; ,001 відповідно). Різні дисперсії були помічені у чинників «Спадковість професії у сім'ї» та «Вона надає владу або привілеї» за факторами освіти матері та освіти батька відповідно (Sig.=,014 та ,020 відповідно). Також, це було помічено по чинниках «Матеріально вигідна», «Збіг обставин» та «Високий престиж професії» за фактором кількості населення рідного міста (Sig.=,045; ,048; ,034 відповідно).

Далі респондентам надавалась можливість розмістити обрані чинники у порядку важливості. Питання було доступне тільки для осіб, що обрали 2 або 3 чинники у попередньому питанні. Найчастіше найбільш важливою причиною обирали «Хист до спеціальності» - 124 відповіді (40,5%), а найрідше – «Спадковість професії у сім'ї» - 2 (0,7%). На другому місці найчастіше було «Матеріально вигідна» - 63 відповіді (20,6%), а найрідше – «Вона є корисною для суспільства» - 10 (3,3%). Найпопулярнішим третім чинником було «Перспективи кар'єрного росту» - 44 відповіді (16,8%), а найменш – «Спадковість професії у сім'ї» - 11 (4,2%). Найчастіше фактор високого престижу професії обирали третім фактором, тобто найменш важливим серед обраних (51,25%). Результати наведені у таблиці В.4 Додатку В.

Однофакторний дисперсійний аналіз вказав на відмінні дисперсії у виборі найважливішого чинника за фактором кількості населення у рідному населеному пункті респондента (Sig.=,011). Особи, що обрали «понад 1 млн мешканців», відповідали інакше за тих, хто обрав «500 тис. – 1 млн мешканців» (Sig.=,029). «500 тис. – 1 млн мешканців» відрізнялись від «100 тис. – 250 тис. мешканців» та «50 тис. – 100 тис. мешканців» (Sig.=,008 та ,033 відповідно. Також, студенти ФГН відрізнялись від респондентів з ФЕН, ФСНСТ та ФПвН (Sig.=,014; ,021; ,001 відповідно). Першокурсники відмінно від студентів 4 курсу обирали другий по важливості чинник (Sig.=,018), а різниці у відповідях на найважливіший чинник були встановлені за факторами окремо батька та матері (Sig.=,032; ,028 відповідно).

Останнім питанням блоку про чинники професійного самовизначення було «Чи плануєте Ви працювати за своїм фахом?», у якому використовувалась шкала Лайкерта. 223 респонденти (63,5%) відповіли ствердно (варіанти «Так» та «Скоріше так»), коли 43 (12,3%) дали негативну відповідь («Скоріше ні» та «Ні»). 85 осіб (24,2%) виразили невизначеність. Однофакторний дисперсійний аналіз вказав на відмінності у групах за фактором факультету. Різні дисперсії були у студентів ФГН та ФЕН, ФІ, ФПвН ($Sig.=,003; ,001; ,029$ відповідно). Відмінність полягала у тому, що відповіді студентів з першого факультету наближалась до нейтральної відповіді (Середнє значення – 2,58), коли у інших факультетів – до «Скоріше так» (1,94; 1,78; 1,95 відповідно).

204 респонденти відповіло, що навчались на бюджетній формі навчання на момент опитування, а 147 осіб були на контракті. 66,4% студентів назвали Північний регіон своїм рідним, 11,4% - Центральний, 10,3% - Західний, 6,3% - Південний, а 5,7% - Східний. Найчастіше опитані відзначали, що їх рідне місто має понад 1 млн населення або менше 50 тисяч - 197 (56,1%) та 66 (18,8%) респондентів відповідно. 68,7% респондентів зазначило, що їм вистачає коштів на товари тривалого користування, але складно здійснювати дійсно дорогі покупки. Найчастіше мати та батько респондента мали повну вищу освіту – 78,3% та 69,5% відповідно.

Отже, спонтанно респонденти найчастіше визначали «Оточення», «Батьків» та «Власні бажання» як чинники професійного самовизначення. Більшість студентів відзначало величину заробітної платні при обранні професії, але цей фактор більше обирали при чіткому списку, ніж при спонтанній відповіді. Однофакторний дисперсійний аналіз питання «На Вашу думку, що з зазначеного нижче, може вплинути на професійне самовизначення випускника старшої школи?» вказав на відмінності відповідей за факторами факультету, року навчання, форми навчання та рівня забезпеченості сім'ї. Найчастішими причинами обрання спеціальності були «Хист до спеціальності», «Перспективи кар'єрного росту» та «Вона є корисною для суспільства». У цьому питанні було встановлено відмінні дисперсії за факторами факультету, освіти батька та матері й кількості населення

рідного міста. Чинник «Хист до спеціальності» найчастіше обирали як найбільш важливу причину обрання професії. На питання «Чи плануєте Ви працювати за своїм фахом?» понад 60% респондентів відповіло ствердно (варіанти відповіді «Так» та «Скоріше так»), а за фактором факультету було визначено відмінні дисперсії.

Престиж професії не визначається одним з головних чинників професійного самовизначення. По-перше, на це може вказувати низький відсоток респондентів, що зазначили явище у відкритому питанні «Як Ви вважаєте, що може впливати на професійне самовизначення випускника старшої школи?». По-друге, менше чверті респондентів зазначили престиж професії як чинник вибору їх спеціальності, з яких більша частина зазначала явище як найменш важливе під час їх визначення майбутньої професії.

ВИСНОВКИ

Отже, престиж професій – це оцінка суспільством важливості та корисності спеціалізації, створення ієрархічного порядку, який формується завдяки порівнянню спеціалізацій між собою. Перші дослідження явища були проведені у США початку XX ст., а опитування Норта та Гатта 1947 року стало першим репрезентативним та таким, що роками використовувалось для порівняння результатів. Серед досягнень американських досліджень можна виділити працю Гарбіна і Бейтса, в якій вони описали, що певні фрази є спорідненими з розумінням престижу, константу Треймана, згідно з якою престиж професій визначається як надзвичайно стійке явище до плину часу, та Дженкса, Пермана та Рейнуотера, які створили індекс бажаності професії. Серед українських дослідників можна виділити праці С.М. Оксамитної, Л.О. Малиш, В.І. Паніотто, М.І. Найдьонова, В.Ф. Чорноволенка, В. Л. Осовського, у яких було визначено відмінності оцінки престижу професій згідно місцевості проживання, освіти та класового положення батьків, віку респондента, статі та встановлено, що престиж по-різному впливає на привабливість високопрестижних, посередньопрестижних та низькопрестижних спеціалізацій.

Чинники престижності не є загальними для всіх, але Трейман визначив, що існує три детермінанти престижності – навички, авторитет та економічний контроль – і пов’язує поняття «престиж», «влада» та «привілеї». Гусфельд і Шварц визначили, що престиж асоціюється з успіхом, середнім класом, безпекою, тверезістю, чистотою, активністю тощо. Науковці виділяли відмінності у чинниках престижу за факторами віку, гендеру, рівня освіти респондента, регіону та місця проживання, рівня освіти батька та матері.

Професія «Міністр» була визнана найпрестижнішою зі списку 31 професій, що були взяті з дослідження Інституту соціології НАН України. Також, до п’ятірки найпрестижніших входили професії «Керівник банку», «Вчений», «Депутат» та «Лікар». Найменш престижними були «Тракторист», «Продавець», «Офіціант», «Слюсар», «Водій» та «Швачка». Пара «Міністр» - «Депутат» мала наближені до

сильних значень показники кореляції Пірсона, усі інші пари мали посередню або слабку кореляцію. Однофакторний дисперсійний аналіз вказав на відмінності дисперсій за фактором факультету навчання.

У респондентів були наступні асоціації зі словом «престиж»: «Чесний», «Сильний», «Твердий», «Швидкий», «Енергійний», «Активний», «Важкий». Кореляція Пірсона вказала на сильну кореляцію між парами «Енергійний» - «Млявий» та «Активний» - «Пасивний» і наближену до сильної кореляцію між «Сильний» - «Слабкий» та «Твердий» - «М'який». Тест ANOVA вказав на відмінні дисперсії за факторами факультету, року навчання та рідного регіону: студенти ФІ та ФСНСТ по-різному обирали прикметник у парі «Чесний» - «Нечесний»; респонденти 2 та 4 курсів – у парі «Добрий» - «Злий»; Східний та Центральний, Північний, Південний регіони – у парі «Чесний» - «Нечесний»; Західний і Східний регіони – у парі «Легкий» - «Важкий». Кластеризацією К-середніх було створено 4 статистично значущі кластери згідно з асоціаціями респондентів. У першому – тяжіння до лівого прикметника; у другому – тяжіння до лівого прикметника, крім пар «Лояльний» - «Строгий» та «Легкий» - «Важкий»; у третьому – тяжіння до лівого прикметника, крім пар «Чесний» - «Нечесний» та «Добрий» - «Злий»; у четвертому – нейтральні відповіді.

Найчастішими чинниками вступу респондентів на свої спеціальності були «Хист до спеціальності», «Перспективи кар'єрного росту» та «Вона є корисною для суспільства». Тест ANOVA вказав на значущі відмінності у відповідях за факторами факультету, рівня освіти батька та матері і кількості населення в рідному населеному пункті. При ранжуванні найважливіших причин на першому місті найчастіше відзначали «Хист до спеціальності», на другому – «Матеріально вигідна», на третьому – «Перспективи кар'єрного росту». Тест ANOVA вказав на відмінні дисперсії щодо найважливішого чинника за факторами кількості населення в рідному місті та рівнів освіти батька і матері. Оцінка другого по важливості чинника відрізнялась за фактором року навчання.

Виявлено суперечливе ставлення студентів НаУКМА до престижу як чинника професійного самовизначення. Студенти НаУКМА не визначали престиж

професій головним чинником професійного самовизначення. Низький відсоток респондентів зазначив це явище у відповіді на питання «Як Ви вважаєте, що може впливати на професійне самовизначення випускника старшої школи?», хоч понад 70% осіб відзначило його у схожому питанні з фіксованими альтернативами. Менше чверті респондентів зазначало, що престиж професії був причиною обрання їх спеціальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Божович, Л. И. (2008b). Формирование личности в старшем школьном возрасте: Необходимость определить свое место в жизни как основной момент социальной ситуации развития старшего школьника. *Личность и ее формирование в детском возрасте* (сс. 275–281). Питер Пресс.
- Василькевич, Я. З. (2009). Семантичний диференціал як метод психологічного аналізу особистісного смислоутворення. *Психолінгвістика*, 3, 34–40. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/psling_2009_3_4.pdf
- Войтович, С. А. (1989). Престиж профессий и формирование индивидуальных предпочтений молодежи в сфере труда. *Динамика престижа и привлекательности профессий* (сс. 29–50). Наукова думка.
- Гіденс, Е. (1999). *Соціологія*. Київ: Основи.
- Гуцан, Л. А. (2011). Особливості професійного самовизначення учнівської молоді в умовах профільного навчання. *Збірник Наукових Праць*, 15, 350–356. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/2276/1/39.PDF>
- Дюркгейм, Э. (1991). *О разделении общественного труда*. Москва: Наука.
- Каденко, О. А., & Василенко, О. М. (2011). Чинники та мотиви, що обумовлюють професійне самовизначення випускників загальноосвітніх шкіл. *Збірник Наукових Праць Хмельницького Інституту Соціальних Технологій Університету “Україна,”* 3, 38–41. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpkhist_2011_3_10.pdf
- Колесник, Н. Т., & Орлова, Е. А. (2012). Развитие мотивации профессионального самоопределения студентов вуза. *Гуманитарные Науки*, 2(6), 54–58. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-motivatsii-professionalnogo-samoopredeleniyastudentov-vuza/pdf>

- Лавриненко, Л. (2020, Травень 16). *Ринок праці на карантині та професії, які будуть затребувані після пандемії COVID-19*. ЛОГОС. ОНЛАЙН. Режим доступу: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/2639>
- Макеев, С. А., Оксамитная, С. Н., & Швачко, Е. В. (1996). Динамика и неоднородность идентификации уважения и признания молодежью. *Социальные идентификации и идентичности* (сс. 122–133). Режим доступа: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4429/Oksamytna_Sotsyaln%20e_ydentyfikatsyy.pdf?sequence=3
- Малиш, Л.О. (2013). Престиж професій міського та сільського населення різних країн. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, (1045), 139-145. Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/ssms/article/view/13884>
- Малиш, Л. О. (2014). *Чинники престижу заняття українців*. Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3198/Malysh_Chynnyky_prestyzhu_zaniattia_ukraintsiv%20.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Мачуська, І. М. (2013). Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. *Теоретико-Методичні Проблеми Виховання Дітей Та Унівської Молоді*, 17(1), 474–482. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2013_17%281%29_54.pdf
- Найдьонов, М. І. (2012). *Динаміка престижності професій в Україні протягом 2008–2011 років очима дорослих і школярів*. 191–200. Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0130.pdf
- Найдьонов, М. І. (2013). Психологія престижності професій. *Психологія престижності професій* (рр. 10–39). Режим доступу: <http://iris-psy.org.ua/publ/pop.pdf>
- Найдьонов, М., Григоровська, Л. (2012). *Престижність професій як чинник регулювання ринку праці в Україні: ресурси і ризики*. Режим доступу: http://iris-psy.org.ua/publ/st_0108.pdf
- Найдьонов, М., Григоровська, Л., Найдьонова, Н., Хоріна, О., Товстокопа, Ю., Череповська, Н. (2013). *Соціально-психологічні чинники престижності*

- професій: підготовка молоді до активного самоздійснення на сучасному ринку праці. Режим доступу: <http://iris-psy.org.ua/publ/spfop.pdf>
- Оксамитна, С. М. (1996). *Престиж професій і занять в українському суспільстві*. Режим доступу: https://elib.ukma.edu.ua/NZ/NZV20_2002_sotsiol/06_oksamytna_sm.pdf
- Потреби ринку праці вплинуть на реформу професійно-технічної освіти, - *Мінекономіки*. (2020, Листопад 10). Урядовий Портал. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/potrebi-rinku-praci-vplinit-na-reformu-profesijno-tehnicnoyi-osviti-minekonomiki>
- Романова, П. В., & Ярская-Смирнова, Е. Р. (Eds.). (2012). Те самые профессии: шкалы престижа и рамки публичности. *Антропология профессий: границы занятости в эпоху нестабильности* (сс. 7–25). Режим доступа: <https://publications.hse.ru/mirror/pubs/share/folder/2k0c99p6hm/direct/77455935.pdf>
- Руднев, М. Г. (2008). Методология и основные результаты исследований престижа профессий в зарубежной социологии. *Вопросы Образования*, 217–239. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-i-osnovnye-rezultaty-issledovaniy-prestizha-professiy-v-zarubezhnoy-sotsiologii/pdf>
- Синявський, В. В. (2011). Актуальні проблеми професійної орієнтації в умовах ринку праці. *Професійна орієнтація: теорія і практика* (сс. 88–98). Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/32304610.pdf>
- Стукало, С., Оксамитна, С. (2012). *Престиж професій та занять у соціальному просторі міста*. Режим доступу: https://i-soc.com.ua/assets/files/book/stukalo/stukalo-oksamytna_occupational-prestige_2012.pdf
- Стукало, С., & Оксамитна, С. (2013). Динаміка престижності професій і занять в українському суспільстві. *Соціальні Виміри Суспільства*, 392–408. Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4411/Oksamytna_Dynamika_prestyzhnosti.pdf?sequence=3&isAllowed=y

- Чорноволенко, В. Ф., Оссовский, В. Л., & Паниотто, В. И. (1979). Влияние престижа профессии на ее привлекательность. *Престиж профессий и проблемы социально-профессиональной ориентации молодежи* (сс. 128–149). Наукова думка.
- Ganzeboom, H. B. G., & Treiman, D. J. (1996). Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification of Occupations. *Social Science Research*, 25(3), 201–239.
<https://doi.org/10.1006/ssre.1996.0010>
- Garbin, A. P., & Bates, F. L. (1961). Occupational Prestige: An Empirical Study of its Correlates. *Social Forces*, 40(2), 131–136. <https://doi.org/10.2307/2574291>
- Goyder, J. (2008). The Dynamics of Occupational Prestige: 1975-2000*. *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie*, 42(1), 1–23.
<https://doi.org/10.1111/j.1755-618x.2005.tb00788.x>
- Hauser, R. M., & Warren, J. R. (1997). 4. Socioeconomic Indexes for Occupations: A Review, Update, and Critique. *Sociological Methodology*, 27(1), 177–298.
<https://doi.org/10.1111/1467-9531.271028>
- MacKinnon, N. J., & Langford, T. (1994). The Meaning of Occupational Prestige Scores: A Social Psychological Analysis and Interpretation. *The Sociological Quarterly*, 35(2), 215–245. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1994.tb00408.x>
- Nakao, K., & Treas, J. (1994). Updating Occupational Prestige and Socioeconomic Scores: How the New Measures Measure up. *Sociological Methodology*, 24, 1.
<https://doi.org/10.2307/270978>
- Treiman, D. J. (1976). A Standard Occupational Prestige Scale for Use with Historical Data. *Journal of Interdisciplinary History*, 7(2), 283–304.
<https://doi.org/10.2307/202737>
- Vellekoop, C. (1966). The Meanings of Occupational Prestige and the Semantic Differential. *The Australian and New Zealand Journal of Sociology*, 2(1), 45–49.
<https://doi.org/10.1177/144078336600200104>

ДОДАТОК А. АНКЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Вітаю! Дане опитування є частиною кваліфікаційної роботи на тему «Престиж професій та чинники професійного самовизначення серед студентів НаУКМА». Проходження анкети є анонімним та займе приблизно 5 хвилин. Дякую за відповіді!

Скрінер

Чи навчаєтесь Ви у НаУКМА?

- Так
- Ні

Вкажіть Ваш вік: _____

Ваша стать:

- Чоловік
- Жінка

На якому факультеті Ви навчаєтесь?

- ФГН
- ФЕН
- ФСНСТ
- ФІ
- ФПвН
- ФПрН

Рік навчання:

- Бакалаврська програма: 1 курс
- Бакалаврська програма: 2 курс
- Бакалаврська програма: 3 курс
- Бакалаврська програма: 4 курс

- Магістерська програма: 1 курс
- Магістерська програма: 2 курс

На якій спеціальності Ви навчаєтесь?

Блок 1 (Престиж професій)

Чи вважаєте Ви свою спеціальність престижною?

- Так
- Скоріше так
- І так, і ні
- Скоріше ні
- Ні

Чому Ви вважаєте, що Ваша спеціальність Є/НЕ Є престижною?_____

Який престиж, повагу, на Ваш погляд, мають у суспільстві перелічені нижче професії/заняття? (Питання з однією відповіддю для професії)

Професія	Дуже низький	Низький	Посередній	Високий	Дуже високий
<i>Міністр</i>					
<i>Депутат</i>					
<i>Керівник банку</i>					
<i>Директор заводу</i>					
<i>Адвокат, юрист</i>					
<i>Вчений</i>					
<i>Викладач у ЗВО</i>					

<i>Лікар</i>					
<i>Підприємець</i>					
<i>Журналіст</i>					
<i>Актор</i>					
<i>Бухгалтер</i>					
<i>Комерсант</i>					
<i>Фермер</i>					
<i>Агроном</i>					
<i>Інженер</i>					
<i>Художник</i>					
<i>Військовослужбовець</i>					
<i>Вчитель</i>					
<i>Ветеринар</i>					
<i>Медсестра</i>					
<i>Будівельник</i>					
<i>Перукар</i>					
<i>Телемеханік (ремонт побутової техніки)</i>					
<i>Водій</i>					
<i>Майстер-годинникар</i>					

<i>Продавець</i>					
<i>Швачка</i>					
<i>Офіціант</i>					
<i>Слюсар</i>					
<i>Тракторист</i>					

Який прикметник кожної пари найкраще описують слово «престижний»?

Зробіть свій вибір на основі 7-ми бальної шкали, де «1» – точно лівий прикметник, «2» – скоріше лівий прикметник, «3» – можливо лівий прикметник, «4» – важко відповісти, «5» – можливо правий прикметник, «6» – скоріше правий прикметник, «7» – точно правий прикметник.

Чесний	1	2	3	4	5	6	7	Нечесний
Добрий	1	2	3	4	5	6	7	Злий
Лояльний	1	2	3	4	5	6	7	Строгий
Легкий	1	2	3	4	5	6	7	Важкий
Сильний	1	2	3	4	5	6	7	Слабкий
Твердий	1	2	3	4	5	6	7	М'який
Швидкий	1	2	3	4	5	6	7	Повільний
Енергійний	1	2	3	4	5	6	7	Млявий
Активний	1	2	3	4	5	6	7	Пасивний

Блок 2 (професійне самовизначення)

Як Ви вважаєте, що може впливати на професійне самовизначення випускника старшої школи?_____

На Вашу думку, що з зазначеного нижче, може вплинути на професійне самовизначення випускника старшої школи? Оберіть варіант, навіть, якщо Ви записали його у попередньому питанні.

- Педагогічний колектив
- Засоби масової інформації
- Досвід близького оточення (батьків, родичів)
- Престиж професій
- Нагальність спеціалізації на ринку праці
- Схильності індивіда
- Заробітна платня представників професії
- Популярність професії серед однолітків
- Спадковість професій у сім'ї
- Інше (Запишіть)
- Важко відповісти

У якому класі Ви остаточно визначились з майбутньою професією?

- До 8 класу
- 8 клас
- 9 клас
- 10 клас
- 11 клас

Чому Ви обрали свою спеціальність? Оберіть до 3 чинників.

- Рекомендація родичів

- Хист до спеціальності
- Матеріально вигідна
- Спадковість професії у сім'ї
- Збіг обставин
- Високий престиж професії
- Перспективи кар'єрного росту
- Вона є корисною для суспільства
- Вона надає владу або привілеї
- Через нагальність професії закордоном
- Важко відповісти

Розмістіть обрані чинники у порядку важливості, де 1 місце – найбільш важлива причина, 2 місце – менш важлива причина, а 3 місце – найменш важлива причина:

- Рекомендація родичів
- Хист до спеціальності
- Матеріально вигідна
- Спадковість професії у сім'ї
- Збіг обставин
- Високий престиж професії
- Перспективи кар'єрного росту
- Вона є корисною для суспільства
- Вона надає владу або привілеї

Чи плануєте Ви працювати за своїм фахом?

- Так
- Скоріше так
- І так, і ні
- Скоріше ні

- Ні

Соціально-демографічний блок

Оберіть Вашу форму навчання:

- Контрактна
- Бюджетна

Вкажіть Ваш рідний регіон:

- Центральний (Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська та Черкаська області)
- Північний (Житомирська, Київська, Чернігівська та Сумська області)
- Південний (Запорізька, Дніпропетровська, Херсонська, Одеська та Миколаївська області, а також Автономна Республіка Крим та місто Севастополь)
- Західний (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька та Закарпатська області)
- Східний (Харківська, Донецька та Луганська області)

Вкажіть кількість населення у Вашому рідному населеному пункті:

- Понад 1 млн. мешканців
- 500 тис. – 1 млн. мешканців
- 250 тис. – 500 тис. мешканців
- 100 тис. – 250 тис. мешканців
- 50 тис. – 100 тис. мешканців
- Менше 50 тис. мешканців

До якої групи людей Ви б скоріше віднесли свою сім'ю?

- Нам не вистачає грошей на їжу
- Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг складно

- Нам вистачає на їжу та одяг, але купувати товари тривалого користування (телефон, побутова техніка) складно
- Нам вистачає на товари тривалого користування, але здійснювати дійсно дорогі покупки (квартира, авто) складно
- Можемо зробити будь-які покупки у будь-який момент

Оберіть рівень освіти Вашого батька:

- До 10 класів
- Повна середня освіта
- Повна технічна освіта
- Незакінчена вища освіта
- Вища освіта

Оберіть рівень освіти Вашої матері:

- До 10 класів
- Повна середня освіта
- Повна технічна освіта
- Незакінчена вища освіта
- Вища освіта

ДОДАТОК Б. РОЗРАХУНОК КВОТ

Таблиця Б.1

Розрахунок квот дослідження

Факультет	Рік навчання	Частка студентів від вибірки	Потрібна к-сть студентів	Кількість чоловіків	Кількість жінок
ФПвН	1	26%	11	5	6
	2	26%	11	6	5
	3	24%	10	5	5
	4	24%	10	5	5
ФЕН	1	29%	22	11	11
	2	26%	20	10	10
	3	24%	19	10	9
	4	21%	16	8	8
ФІ	1	28%	14	7	7
	2	25%	12	6	6
	3	26%	13	6	7
	4	21%	10	5	5
ФПрН	1	40%	11	5	6
	2	29%	8	4	4
	3	19%	5	3	2
	4	12%	3	1	2
ФСНСТ	1	34%	26	13	13
	2	25%	19	9	10
	3	23%	17	8	9
	4	19%	15	7	8
ФГН	1	30%	23	11	12
	2	27%	20	10	10
	3	24%	18	9	9
	4	20%	16	8	8
Загалом	350 студентів				

ДОДАТОК В. ТАБЛИЦІ

Таблиця В.1

Динаміка змін престижу професій

<i>Професія</i>	<i>1994 р.*</i>	<i>1999 р.*</i>	<i>2007 р.*</i>		<i>2012 р.*</i>			<i>2021 р.</i>		
	<i>Індекс</i>	<i>Індекс</i>	<i>Індекс</i>	<i>% зміна</i>	<i>Індекс</i>	<i>% зміна</i>	<i>Ранг</i>	<i>Індекс</i>	<i>% зміна</i>	<i>Ранг</i>
Міністр	0,721	0,752	0,770	2,4%	0,812	5,5%	1	0,467	-42,5%	1
Депутат	0,455	0,585	0,635	8,5%	0,698	9,9%	2	0,208	-70,2%	4
Керівник банку	0,727	0,758	0,708	-6,6%	0,695	-1,8%	3	0,442	-36,5%	2
Директор заводу	0,576	0,539	0,584	8,3%	0,656	12,3%	4	0,179	-72,6%	6
Адвокат, юрист	0,440	0,517	0,483	-6,6%	0,439	-9,1%	5	0,165	-62,4%	7
Вчений	0,245	0,289	0,343	18,7%	0,413	20,4%	6	0,274	-33,8%	3
Викладач у ЗВО	0,160	0,310	0,316	1,9%	0,382	20,9%	7	0,040	-89,6%	11
Лікар	0,333	0,362	0,281	-22,4%	0,346	23,1%	8	0,182	-47,3%	5
Підприємець	0,506	0,367	0,369	0,5%	0,314	-14,9%	9	0,140	-55,5%	8
Журналіст	0,240	0,259	0,308	18,9%	0,283	-8,1%	10	0,011	-96,0%	12
Актор	0,073	0,098	0,254	159,2%	0,256	0,8%	11	0,060	-76,6%	9
Бухгалтер	0,288	0,288	0,152	-47,2%	0,181	19,1%	12	-0,071	-139,4%	18
Комерсант	0,465	0,345	0,244	-29,3%	0,165	-32,4%	13	-0,066	-139,7%	17
Фермер	0,146	0,064	0,023	-64,1%	0,153	565,2%	14	-0,137	-189,4%	21

Продовження табл. В.1

<i>Професія</i>	<i>1994 р. *</i>	<i>1999 р. *</i>	<i>2007 р. *</i>		<i>2012 р. *</i>			<i>2021 р.</i>		
	<i>Індекс</i>	<i>Індекс</i>	<i>Індекс</i>	<i>% зміна</i>	<i>Індекс</i>	<i>% зміна</i>	<i>Ранг</i>	<i>Індекс</i>	<i>% зміна</i>	<i>Ранг</i>
Агроном	0,091	-0,111	-0,115	-3,6%	0,073	163,5%	15	-0,100	-236,6%	20
Інженер	-0,147	-0,127	-0,007	94,5%	0,050	814,3%	16	0,028	-43,0%	13
Художник	-0,019	-0,054	0,001	101,9%	0,044	4300,0%	17	-0,031	-171,2%	14
Військовослужбовець	-0,039	-0,062	-0,017	72,6%	0,041	341,2%	18	0,057	39,0%	10
Вчитель	-0,030	-0,032	-0,047	-46,9%	0,040	185,1%	19	-0,046	-214,0%	16
Ветеринар	-0,046	-0,160	-0,170	-6,3%	-0,014	91,8%	20	-0,031	-123,9%	15
Медсестра	-0,060	-0,135	-0,185	-37,0%	-0,110	40,5%	21	-0,077	30,1%	19
Будівельник	-0,013	-0,274	-0,068	75,2%	-0,115	-69,1%	22	-0,205	-78,4%	27
Перукар	-0,008	-0,215	-0,153	28,8%	-0,156	-2,0%	23	-0,182	-16,9%	24
Телемеханік	0,111	-0,195	-0,218	-11,8%	-0,180	17,4%	24	-0,165	8,2%	23
Водій	-0,026	-0,225	-0,214	4,9%	-0,206	3,7%	25	-0,194	6,0%	25
Майстер-годинникар	-0,066	-0,323	-0,350	-8,4%	-0,241	31,1%	26	-0,151	37,3%	22
Продавець	0,242	-0,136	-0,254	-86,8%	-0,241	5,1%	27	-0,299	-24,1%	30
Швачка	-0,044	-0,367	-0,322	12,3%	-0,273	15,2%	28	-0,194	29,0%	26
Офіціант	0,063	-0,241	-0,324	-34,4%	-0,289	10,8%	29	-0,254	12,3%	29
Слюсар	-0,164	-0,367	-0,334	9,0%	-0,305	8,7%	30	-0,225	26,2%	28
Тракторист	-0,170	-0,379	-0,401	-5,8%	-0,307	23,4%	31	-0,359	-16,9%	31

Продовження табл. В.1

**Результати дослідження Інституту соціології НАН України, що були проілюстровані в праці «Динаміка престижності професій і занять в українському суспільстві» С. Оксамитної та С. Стукала*

Таблиця В.2

Повернута матриця компонентів професій

Професія	Фактор							
	1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Міністр</i>				0,893				
<i>Депутат</i>				0,821				
<i>Керівник банку</i>				0,465		0,604		
<i>Директор заводу</i>						0,697		
<i>Адвокат, юрист</i>		0,475				0,416		
<i>Вчений</i>		0,700						
<i>Викладач у ЗВО</i>		0,743						
<i>Лікар</i>		0,718						
<i>Підприємець</i>						0,706		
<i>Журналіст</i>					0,627			
<i>Актор</i>					0,853			
<i>Бухгалтер</i>							0,788	
<i>Комерсант</i>							0,668	
<i>Фермер</i>			0,717					
<i>Агроном</i>			0,824					
<i>Інженер</i>			0,618					

Продовження табл. В.2

Професія	Фактор							
	1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Художник</i>					0,579			
<i>Військовослужбовець</i>								0,773
<i>Вчитель</i>		0,639						
<i>Ветеринар</i>	0,424	0,466						
<i>Медсестра</i>	0,508	0,563						
<i>Будівельник</i>	0,609							
<i>Перукар</i>	0,695							
<i>Телемеханік (ремонт побутової техніки)</i>	0,744							
<i>Водій</i>	0,742							
<i>Майстер-годинникар</i>	0,535							
<i>Продавець</i>	0,722							
<i>Швачка</i>	0,722							
<i>Офіціант</i>	0,726							
<i>Слюсар</i>	0,724							
<i>Тракторист</i>	0,691							

Таблиця В.3

Що може впливати на професійне самовизначення випускника старшої школи?

Чинник	Кількість відповідей	Відсоток відповідей
<i>Друзі</i>	160	21,7
<i>Ситуація на ринку праці</i>	22	3,0
<i>Жага до нового</i>	2	0,3
<i>Рівень життя(можливості)</i>	14	1,9
<i>Позанавчальна діяльність (хобі)</i>	26	3,5
<i>Власні бажання/схильності</i>	94	12,7
<i>Батьки</i>	164	22,2
<i>Стереотипи про професію</i>	15	2,0
<i>Тенденції</i>	18	2,4
<i>Виховання</i>	7	0,9
<i>Мас-медіа</i>	42	5,7
<i>Рівень освіти</i>	19	2,6
<i>Школа (предмети, вчителі тощо)</i>	54	7,3
<i>Престиж професії</i>	7	0,9
<i>Оплата праці</i>	22	3,0
<i>Думка однолітків</i>	28	3,8
<i>Досвід</i>	14	1,9
<i>Обізнаність в професіях</i>	2	0,3
<i>Фільми/серіали</i>	8	1,1
Важко відповісти	20	2,7

Таблиця В.4

Рангування трьох найважливіших чинників обрання власної спеціальності

Чинник	1 місце		2 місце		3 місце	
	Частота	Відсоток	Частота	Відсоток	Частота	Відсоток
<i>Рекомендація родичів</i>	15	4,3	18	5,1	25	7,1
<i>Хист до спеціальності</i>	124	35,3	39	11,1	21	6,0
<i>Матеріально вигідна</i>	26	7,4	63	17,9	22	6,3
<i>Спадковість професії у сім'ї</i>	2	0,6	13	3,7	11	3,1
<i>Збіг обставин</i>	27	7,7	31	8,8	27	7,7
<i>Високий престиж професії</i>	15	4,3	24	6,8	41	11,7
<i>Перспективи кар'єрного росту</i>	54	15,4	49	14,0	40	11,4
<i>Вона є корисною для суспільства</i>	32	9,1	46	13,1	44	12,5
<i>Вона надає владу або привілеї</i>	6	1,7	10	2,8	13	3,7
<i>Через нагальність професії закордоном</i>	5	1,4	13	3,7	18	5,1
Всього	306	100	306	100	262	100